

KUL TÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Klára Bu-
zássyová, Ján Flindra, Gejza
Horák, Ján Horecký, Ján Kača-
la, František Kočíš, Ivan Masár,
Ján Oravec, Matej Považaj,
Jozef Ružička, Anna Rýzková,
Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkovala 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 19 — ČÍSLO 9

OBSAH

MASÁR, I.: Niektoré dynamické črty zoologickej a botanickej nomenklatúry	289
HORECKÝ, J.: Prídavné mená ty- pu <i>budovateľský</i>	295
HEGEROVÁ, K.: Názvy inštitúcií TVRDOŇ, E.: Martin Kukučín a slovenčina	299
	305

Rozličnosti

O názvoslovi automatizovaných systémov riadenia. M. Meliš	309
Pestovať a chovať. K. Palko- vič	311

Správy a posudky

Ďalší zborník z pracovného za- sadnutia Medzinárodnej lin- gvicistickej terminologickej ko- misie. I. Masár	311
Prvý anglicko-slovenský frazeo- logický slovník. M. Užáko- vá	313
Dve vydania dejín umenia pre stredné odborné učilištia. M. Považaj	316

Spytovali ste sa

Vagón a vozeň. I. Masár	318
Nástenná taška či závesné vrec- ká. K. Hegerová	319
Prečo sa poznámka redaktora nášmu čitateľovi nepáčila. A. Rýzková	320

Niektoré dynamické črty zoologickej a botanickej nomenklatúry

IVAN MASÁR

1. Úzka zviazanosť človeka s prírodou si odjakživa vynucovala potrebu pomenúvať okolité živočíšstvo a rastlinstvo, predovšetkým tie jeho druhy, s ktorými človek denne prichádzal do styku a ktoré mu slúžili, ale aj také druhy, čo mu škodili alebo ho ohrozovali. V zhode s touto prirodzenou a univerzálnou tendenciou postupovali aj príslušníci nášho národného spoločenstva. Keďže mnohé názvy z tohto vecného okruhu patria do jadra slovnej zásoby, slovenské mená rastlín a zvierat sa vyskytujú už v našich najstarších archívnych materiáloch s rozličným obsahom, ako aj v najstarších slovníkoch. Je prirodzené, že na prvom mieste ide o druhy živočíchov a rastlín nachádzajúce sa na našom území, t. j. o druhy obyčajné, škodlivé, nebezpečné, hospodársky dôležité atď., v menšom rozsahu o druhy cudzokrajné [porov. Matoušek — Hensel, 1982, s. 37; Majtánová, 1981, s. 247]. Z našich najstarších slovníkov možno tu na prvom mieste uviesť tzv. Kamaldulský slovník (o jeho názve porov. Skladaná, 1975, s. 3), v ktorom je úmerne k celkovému rozsahu diela dosť obsiahly súbor názvov živočíchov a rastlín [porov. Buffa, 1972, s. 76] z bezprostredného okolia človeka žijúceho na našom území a v ktorom sa uvádza aj viacero cudzokrajných druhov. Zo živočíšnych druhov vyskytujúcich sa na našom území sú to napr. názvy *lasyčka*, *medwed* [obidva názvy s atribútom *maly*], *myss*, *mreň* [s dopĺňujúcim vysvetlením *ryba*], *pes* — tento názov je bližšie špecifikovaný prívlastkami *anglitsky*, *británsky*, *bjely*, *černy*, *dedinsky*, *kuclaty*, *lowčy*, *morsky*, *owčársky*, *pastyrsky*, *polowny*, *prud-konohy*, *strážny*, *svinsky*, *ssčeklawy*, *sstekawy*, *voňáč* (Skladaná, c. d.,

s. 155—158] atď. Z cudzokrajných živočíchov sú to napr. *lew*, *leopard*, *opica* (s. 155—156), z názvov rastlín najmä poľnohospodárske druhy, ako *gačmeň*, *gačmeň myssy*, *pssenica*, *repa podluhowata*, *korfinkowata*, *žito černé*, *garny žito* (s. 70—71) atď. Hodno spomenúť, že mnohé z týchto názvov nie sú v slovníku len akousi indexovou položkou, ale že je pri nich výklad, a ako to z povahy diela vyplýva, aj latinský názov, napr. *leopardus leopard* s *parda*(la) a z *lewa* splodene *howado* (Kamaldulský slovník, s. 472).

1.1. Okrem pomenovaní reálne existujúcich zvierat ojedinele vznikali aj mená fiktívnych, vymyslených, bájných a mýtických zvierat. Napr. Bernolák vo svojom slovníku uvádza názov *ohňiwáček*, *Phoenix* (Matoušek — Hensel, tamže); tento názov však označuje už Kamaldulský slovník (porov. Skladaná, c. d., s. 156).

1.2. Zo začiatku bol počet mien rastlín a živočíchov pomerne malý (v citovanom slovníku sa uvádza približne päťsto, do tohto počtu sa ako samostatná položka zaratávajú aj druhové názvy, porov. bod 1 — názov *pes*), prudko však narastá so zvyšujúcou sa kultúrnou úrovňou, s rozvojom príslušných vedných disciplín (botaniky a zoológie), ako aj v dôsledku uspokojovania potrieb školstva a osvety (tvorba učebníc, vydávanie popularizačných príručiek atď.). V minulosti vznikali názvy celkom živelne alebo viac-menej živelne, ich tvorenie sa neregulovalo ani nekorigovalo (Matoušek — Hensel, tamže). Cieľavedomé regulačné zásahy do tvorby zoologickej a botanickej nomenklatúry sú novšieho dáta, v podstate sú vlastne späté s rozvojom inštitucionálnej starostlivosti o odbornú terminológiu aj ďalších vedných disciplín, teda nielen zoológie a botaniky (podrobnejšie Masár, 1982).

1.3. Zoologická a botanická nomenklatúra reprezentuje v súčasnosti nespočítateľné množstvo jednotlivých položiek a ich výskum v celom historickom priereze presahuje rámec a možnosti jednej štúdie. Preto tu budeme zmeny a pohyb v oboch názvoslovách, ktoré majú veľa spoločných, ba priam totožných vlastností, sledovať len v časovo aj materiálovo limitovanom rozsahu a okrem toho sa viac orientujeme na základné jednotky (kategórie) systému než na jednotlivé položky patriace do najnižšej kategórie tohto systému, t. j. do kategórie rodových a druhových mien. Napokon plastický obraz o vývine jednej zo sledovaných nomenklatúr — o vývine botanickej nomenklatúry vrátane vývinu názvov niektorých rastlín — podáva monografia F. Buffu (1972) pokladaná za cenný príspevok k histórii slovenskej odbornej lexiky, viaceré špeciálne otázky tejto nomenklatúry sa skúmajú v osobitných štúdiách, napr. sémantika viacslovných botanických názvov (porov. Majtánová, c. d.).

1.4. Zmeny a pohyb v zoologických a botanických názvoch tu sledujeme na základe konfrontácie starších a novších botanických a zoolo-

gických príručiek podávajúcich základné údaje o systéme názvov jedného aj druhého odboru. Pre zoológickú nomenklatúru je porovnávacou bázou *Zoologia* [1947], pre botanickú *Botanika* [1943]. Obidve učebnice stoja akoby na prahu toho vývinového obdobia slovenského odborného názvoslovia, v ktorom sa začala vypracúvať domáca terminologická teória umožňujúca premyslený a koordinovaný postup v tvorbe názvov ktoréhokolvek odboru, teda aj v tvorbe botanických a zoológických názvov.

2. Už sme povedali, že botanická a zoológická nomenklatúra majú veľa zhodných vlastností. Jednou z nich je to, že rastliny a živočíchy sa zaraďujú do umelého systému, ktorého tvorcom je švédsky lekár a biológ K. Linné. Základnými jednotkami tohto systému sú *riša*, *kmeň*, *trieda*, *rad*, *čelad*, *rod*, *druh*, *forma* [porov. Kříž, 1973, s. 99]. Pred každú takúto jednotku sa môže zaradiť ďalšia, pričom sa jej názov utvorí pridaním predpony *pod-* (*sub-*) k základnému názvu [tamže]; v zoológickom systéme sa okrem tejto predpony používajú aj ďalšie slovtvorné prostriedky, napr. predpony *nad-*, *infra-* (*nadčelad*, *infratrieda*, *infrarad*) a uplatňujú sa aj ďalšie jednotky, napr. *oddelenie* [porov. Matoušek — Hensel, c. d., s. 38], *okruh* [Slovenské mená..., 1978, s. 172, 173], *skupina* [tamže, s. 174], ktoré nemajú vždy latinskú paralelu, čo poukazuje na pružné dotváranie systému v konkrétnych podmienkach. Doktoré z nich, napr. *oddelenie*, sa používajú aj v botanickej nomenklatúre. Ďalšia spoločná črta zoológickej a botanickej nomenklatúry je v tom, že na zhrnujúce pomenovanie príslušníkov základných jednotiek umelého systému sa používajú formálne zhodné prostriedky, napr. pomenovania pri vyšších jednotkách systému sú jednoslovné (mononomické) a v zásade majú plurálovú formu: {zool.} kmeň: *bičikavce/Flagellata*, rad: *cicavky/Suctorida*, trieda: *slncovky/Heliozoa*, oddelenie: *brvavce/Cytoidea*; {bot.} kmeň: *huby/Myxophyta*, trieda: *prasličky/Equisetopsida*, *chvojníky/Gnetales* ap. Pravdaže, princíp mononomickosti sa neaplikuje mechanicky. Jestvuje niekoľko kmeňov rias pomenovaných binomicky: kmeň *riasy zlatisté/Chrysophyta*, kmeň *riasy zelené/Chlorophyta* atď. Na porušenie princípu mononomickosti sú tu zreteľné vecné dôvody ľahko pochopiteľné aj neodborníkovi. Ale tam, kde takýchto dôvodov niet, kvalifikujú sa iné než mononomické zhrnujúce názvy príslušníkov vyšších jednotiek systému ako nevhodné: trieda: vhodnejšie *vápnice/Calcispongia* — nevhodné *hubky vápencové*; podtrieda: vhodnejšie *osemlúčovky/Octocoralia* — nevhodné *koraly osemľúče* [pozri Matoušek — Hensel, tamže]. Ako vidieť, pri ustáľovaní vhodných názvov sa uplatňuje univerbizácia.

Veľa príbuzných vlastností majú však nielen názvy jednotiek systému, lež aj názvy rastlinných a živočíšnych jedincov patriacich k najnižším systémovým jednotkám tvoriacim podľa Linného základ celého

systemu [Kříž, c. d., s. 98], t. j. názvy rodov a druhov, resp. aj poddruhov. (Podrobnejšie o nich pozri bod 3.2.)

2.1. Zoologický a botanický systém rámcovo predstavený v predchádzajúcom odseku nie je však systém absolútne stály a nemenný. Aj doň sa vnášajú výsledky najnovších výskumov opretých o nové pracovné metódy, prístroje, pomôcky atď., dôsledkom čoho je permanentný pohyb v tomto systéme. Azda najintenzívnejšie sú presuny a pohyb v najnižších jednotkách systému, predovšetkým v rodoch. Nie je zriedkavá situácia, že sa pôvodný rod rozpadá na dva aj na viacero rodov. Dôsledkom týchto presunov sú značné nároky na tvorbu rodových a druhových mien. Napríklad starý botanický rod plavúňov sa rozdelil na štyri samostatné rody, a preto sa museli navrhnúť nové druhové aj rodové názvy [mená]. Ide o tento návrh:

LYCOPODIALES		PLAVÚŇOTVARÉ
Huperziaceae		chvostníkovité
Huperzia Bernh.		chvostník
H. selago Bernh.		ch. jedľový
Lycopodiaceae		plavúňovité
Lepidotis C. Börn.		plavúniec
L. inundata (L.) C. Börn.		p. zaplavovaný
Lycopodium L.		plavúň
L. clavatum L.		p. obyčajný
L. annotinum L.		p. pučivý
Diphasium Presl.		plavúnik
D. complanatum (L.) Rothm.		p. sploštený
D. alpinum (L.) Rothm.		p. alpínsky

(Červenka, 1962, s. 233)

Uvedený prípad nie je jednotlivina, lež reprezentant celej série analogických prípadov nielen v botanickom, lež aj v zoologickom názvosloví. Veď len súbežne s rodom, ktorého rozpad predstavuje tabuľka, uvádza sa ešte rozpad ďalších deviatich botanických rodov. Tieto fakty je užitočné pripomenúť, lebo iba pomocou nich sa môže najpresvedčivejšie osvetliť relatívna nestabilita botanickej a zoologickej nomenklatúry, ako aj prudký rast rodových a druhových názvov v oboch disciplínach.

2.2. Okrem rozpadu rodov možno pozorovať aj ďalší pohyb a presuny vnútri sledovaných nomenklatorických systémov. Myslíme tu najmä na presuny vo vyšších jednotkách oboch systémov, na presuny, ktoré sú takisto dôsledkom nových domácich alebo zahraničných výskumov a odrazom zmien v medzinárodne uznávanom vedeckom (latinskom) názvosloví, resp. v zmenenom a medzinárodne uznávanom

zoologickom a botanickom systéme. Tieto presuny sú rôznosmerné, t. j. vyššia systémová jednotka sa môže zmeniť na nižšiu, ale aj naopak. Napríklad v *Zoologii* (1947) sa uvádza k m e ň *nálevníky/Infusoria*, ale v najnovšom súpise mien zoologického systému (porov. Slovenské mená . . . , s. 166 n.) sa zaznačuje t r i e d a *nálevníky/Infusoria*, pôvodný r a d *hustoštetinaté/Polychaeta* (1947) patrí v súčasnosti k inej systémovej jednotke, je z neho t r i e d a *mnohoštetinavce/Polychaeta* (1978), z pôvodných systémových jednotiek r a d *hlísty/Nematoda*, p o d r í š a *výtrusovce/Sporozoa* (obidve 1947) vznikla t r i e d a *hlístovce/Nematoda*, resp. k m e ň *výtrusovce/Sporozoa* (1978) atď. Z príkladov vidieť, že pri niektorých presunoch sa podoba názvu nezmenila (porov. k m e ň *nálevníky* — t r i e d a *nálevníky*), pri iných nastala zmena. Zmeny súvisia jednak s tým, že najmä vyššie systémové jednotky majú vlastné slovtvorné prostriedky (napr. potenciálny presun v botanickej nomenklatúre z radu do čeľade by znamenal nahradenie prípony *-kveté* príponou *-ovité*: *ružokveté* — *ružovité*), jednak s tendenciou pomenúvať substantívom, a nie iným slovným druhom (porov. r a d *hustoštetinaté* — t r i e d a *mnohoštetinavce*). Podobný pohyb je v botanickej nomenklatúre, odkiaľ vyberáme aspoň jeden príklad: v *Botanike* (1943) sa uvádza t r i e d a *riasy zelené/Chlorophyceae*, o tridsať rokov je tu presun v podobe k m e ň *riasy zelené/Chlorophyta* (Kříž, c. d., s. 108) a čoskoro aj ďalší presun v podobe o d d e l e n i e *zelené riasy/Chlorophyta* (Klíč . . . , s. 14, 193). Najnovšie systémové začlenenie konkrétnych rias prinieslo aj inú pozoruhodnú zmenu — anteponovanie pôvodne postponovaného prívlastku *zelené*; zmena je aj v latinskom názve — porov. *Chlorophyceae* — *Chlorophyta*. Antepozícia zhodných prívlastkov ako nápadná odchýlka od zaužívaného spôsobu umiestnenia prívlastkov (v chápaní botanikov a zoológov sú to druhové a poddruhové mená) sa uplatnila aj v ďalších prípadoch: r a d *vláknité zlatisté riasy/Phaeothamniales*, r a d *amébovité rôznobičikaté riasy/Rhizochloridales*, *bičikaté riasy/Heterochloridales* atď. Ako vidieť, aj tu sa upustilo od princípu mononomickosti a ustálili sa binomické, resp. trinomické mená.

2.3. Opísané presuny v zoologickom a botanickom systéme dosť často nesú so sebou zreteľné zmeny vo výbere pomenovacích prostriedkov. Zmeny typu *hustoštetinaté* — *mnohoštetinavce*, *hlísty* — *hlístovce*, ako aj ďalšie zmeny, ktoré sa vždy nemusia viazať na pohyb systému, sú veľmi výrazné najmä v zoologickom názvosloví. Ilustrujú ich dvojice *živočichy jednobunkové/Protozoa* (1947) — *jednobunkovce/Protozoa* (1978), *živočichy mnohobunkové/Metazoa* (1947, v tomto prípade sa používa aj mononomická podoba *mnohobunkové*) — *mnohobunkovce/Metazoa* (1978), *článkonohé/Arthropoda* (1947) — *článkonožce/Arthropoda* (1978), *pľúcnaté/Pulmonata* (1947) — *pľúcnatcel*

Pulmonata [1978], *zadožlabre/Opisthobranchia* (1947) — *zadožlabrovce/Opisthobranchia* [1978]. Zmeny typu živočíchov *jednobunkové* — *jednobunkovce* (univerbizácia) sú podmienené preskripcným nomenklatórickým pravidlom, podľa ktorého zhrnujúce pomenovania príslušníkov vyšších jednotiek systému majú byť mononomické, za zmenami typu *pľúcnaté* — *pľúcnatce* treba zasa vidieť úsilie pomenovať substantívom ako slovným druhom najvhodnejším na pomenovanie. V súpise slovenských mien zoologického systému [1978] sa nevyskytuje ani jeden názov typu *mnohobunkové*, naproti tomu v botanickej literatúre sa tento pomenovací a slovotvorný typ používa bežne, napr. *prvoobalné/Archichlamydae*, *dvojklične/Dicotyledonae*, *jednoklične/Monocotyledonae* [Slovenská botanická nomenklatúra, 1954]. V zoologickej literatúre sa však bežne používa plurál zložených vlastnostných adjektív utvorených od viacslovných odvodzovacích základov príponou *-ý/-y*, napr. *štíhlopáse/Apogrita*, *hrubopáse/Symphyta*, *úzkokrídle/Heteroneura*, *rovnošvé/Orthorapha* [porov. Slovenské mená hmyzu, 1975].

2.4. Popri zmenách vo výbere pomenovacích a slovotvorných prostriedkov je potrebné zaregistrovať aj pohyb týkajúci sa gramatickej kategórie rodu pri tých zhrnujúcich pomenovaniach, ktoré sa do slovenskej nomenklatúry adaptovali z grécko-latinských pomenovaní. Ako je známe, mnohé tieto pomenovania sú v latinskom vedeckom názvosloví neutrá (*Opalinida*, *Coccidia*, *Haemosporidia* atď.) a v staršom vývinovom štádiu slovenskej botanickej a zoologickej nomenklatúry sa aj do slovenčiny spravidla preberali ako neutrá, resp. sa používali ako lexikálne citáty. Ale v súčasnosti sa popri adaptovaných neutrách *mezozoá/Mesozoa*, *parazoá/Parazoa*, *eumetazoá/Eumetazoa* začínajú čoraz intenzívnejšie uplatňovať aj feminína: *spirury/Spiruroidea*, *sipunkuly/Sipunculida*, *zoanty/Zoantharia*, *sezóny/Seasonidea* [Slovenské mená . . ., 1978] alebo maskulína, napr. *chordáty/Chordata: do kmeňa chordátov . . . patrí . . .* [Brehm, 1971, s. 5]. Pravdaže, adaptácia latinského názvu sa zakladá nielen na zmene gramatického rodu, ale aj na odčlenení koncovkej časti názvu [latinskej slovotvornej prípony], napr. *opalíny* — *Opalinida*, *gregaríny* — *Gregarinida*, *tintiny* — *Tintinida* [Slovenské mená . . ., 1978], *chary* — *Charophyta* [Kříž, c. d., s. 99].

(Dokončenie v 10. čísle)

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Prídavné mená typu *budovateľský*

JÁN HORECKÝ

Významovú stránku takých prídavných mien, ako sú napr. *budovateľský*, *vydavateľský*, *zastupiteľský*, *pestovateľský*, možno najzreteľnejšie osvetliť skúmaním protikladu medzi krajnými dvojicami *učiteľský* (*učiteľská prax*, *učiteľské skúsenosti*) a *vydavateľský* (*vydavateľská prax*, *vydavateľské skúsenosti*). Obidve tieto prídavné mená majú rovnakú formálnu, resp. rovnakú morfeematickú podobu: najprv je v nich koreňová morféma (v type *vydavateľský* rozšírená o predponu), potom tematická morféma *i*, resp. *a*, ďalej derivačná morféma *-tel-*, derivačná morféma *-sk-* a napokon gramatická morféma *-ý*. Schematicky: *uč+i+tel+sk+ý*, resp. *vy+dav+a+tel+sk+ý*.

Ale pri skúmaní významu takýchto prídavných mien sa ukáže, že nemajú rovnaký štruktúrny význam, ako sa to dá overiť aj použitím odlišných opisov: *učiteľská prax* je prax učiteľov, no *vydavateľská prax* nie je prax vydavateľov, lež prax pri vydávaní kníh a časopisov. Tento rozdielny význam sa potvrdzuje aj slovotvornou analýzou, ktorá na rozdiel od morfeematickej analýzy, ako sme ju naznačili vyššie, pracuje s členením každého odvodeného slova na dve zložky, na fundujúce čiže motivujúce slovo a formant. Slovotvorná štruktúra prídavného mena *učiteľský* sa dá znázorniť ako *učiteľ+ský*, čo znamená, že je odvodené priamo od slova *učiteľ*. V prídavnom mene *vydavateľský* (prínajmenšom v spojení *vydavateľská prax*) však nie je fundujúcim prvkom podstatné meno *vydavateľ*, ale sloveso *vydávať*. K tomuto slovesu sa pripája formant *-ský* prostredníctvom derivačnej morfémy *-tel-*. Povahu tejto morfémy možno vysvetľovať dvojako: alebo je tu formant *-ský* a potom morféma *-tel-* má iba spájaciu funkciu, je významovo vlastne prázdna, alebo je tu nový, zložený formant *-telský*. Na rovnakú situáciu, pravda, pri formante *-stvo/-tstvo* poukazuje K. Buzássyová (1985), predtým napr. aj I. S. Uluchanov (1977).

Pravda, v istých spojeniach, napr. *vydavateľské skúsenosti pri vydávaní starších autorov*, možno príd. meno *vydavateľský* odvodzovať aj od podst. mena *vydavateľ*. Naopak zase aj príd. meno *učiteľský* napr. v spojení *učiteľský zápal*, ktorým sa charakterizuje činnosť, metóda človeka, ktorý vôbec nie je učiteľom, možno odvodiť priamo od slovesa *učiť*. V každom z uvedených príkladov ide o odlišné odvodzovacie reťazce. Príd. meno *učiteľský* v spojení *učiteľská prax* je odvodené takto: od slovesa *učiť* je odvodené podst. meno *učiteľ* a od neho príd. meno *učiteľský*; reťazec by sme mohli doplniť o podst. meno *učiteľstvo* vo význame „povolanie učiteľa“. Príd. meno *učiteľský* v spojení *učiteľský zápal* môže byť odvodené aj priamo od slovesa *učiť* (slovo

učiteľ ostáva len kdesi v úzadí) a tento reťazec by sme mohli doplniť o podst. meno *učiteľstvo* vo význame „vykonávanie učenia, učenie niekoho“.

Príd. meno *vydavateľský* možno odvodiť predovšetkým priamo od slovesa *vydávať*, ale v druhom rade aj od podst. mena *vydavateľstvo* (*vydavateľský pracovník* = pracovník vydavateľstva). V spojení *vydavateľské skúsenosti* možno dané príd. meno odvodiť skôr priamo od slovesa *vydávať*.

Už v monografii *Slovotvorná sústava slovenčiny* (Horecký, 1959) sa konštatuje, že niektoré prídavné mená na *-ský* vyjadrujú nie vzťah k osobám, ale „sú vlastne prevedením slovesa do podoby prídavného mena“. Toto konštatovanie treba doplniť v tom zmysle, že platí vtedy, ak nejestvuje pomenovanie osoby na *-teľ*, ako aj vtedy, keď treba použiť pomenovanie deja v prívlastku, predovšetkým v zhodnom prívlastku. Napr. v spojení *spracovateľský priemysel* ide o priemysel, ktorého predmetom je spracúvanie materiálov.

Uvedené konštatovanie v *Slovotvornej sústave slovenčiny* sa dokladá príkladmi *budovateľská práca, usvedčovateľská práca, dodávateľský podnik, sebaurčovacia poézia*. Ako vidieť, sú to príklady významovo dosť rozdielne. Z dnešného hľadiska treba preto tieto závery rozviesť, lebo ide o dosť širokú a ustavične dopĺňanú skupinu prídavných mien. Súbežne s dopĺňaním ide aj sémantická diferenciácia prídavných mien tohto typu.

Podrobnejšia analýza ukazuje, že prídavné mená typu *budovateľský* možno členiť aspoň na štyri významové skupiny na základe vzťahu k slovesu, k podstatnému menu na *-teľ* a k podstatnému menu na *-stvo*.

Do prvej skupiny patria také prídavné mená, ktoré sú skutočne len prevedením slovesa do podoby vhodnej figurovať v zhodnom prívlastku. V niektorých prípadoch však aj tu je možné preukázať vzťah k podstatnému menu na *-teľ* i na *-stvo*. Schematicky:

BUDOVAŤ → budovateľ → BUDOVATEĽSKÝ → budovateľstvo
↑
BUDOVANIE

Do druhej skupiny patria také prídavné mená, ktoré tiež vyjadrujú činnosť v prívlastkovej polohe, ale túto činnosť možno vyjadriť aj v nezhodnom prívlastku tak, že sa použije príslušné činiteľské podstatné meno. Ide o také prípady ako *osloboditeľská armáda* — *armáda osloboditeľov*. Podobne napr. *budovateľské nadšenie* — *nadšenie budovateľov, pozorovateľský štatút* — *štatút pozorovateľa, mysliteľský typ* — *typ mysliteľa, karhateľský tón* — *tón karhateľa*. Konkrétny výber jednej alebo druhej podoby je podmienený často štylisticky alebo širším kontextom. V niektorých prípadoch tu možno predpokladať aj

abstraktné podstatné meno na *-stvo*, často však paralelné so slovesným podst. menom (*mysliteľstvo* — *myslenie*), ku ktorému možno do-tvoriť prídavné meno formantom *-ací* (napr. *oslobodzovanie* — *oslo-bodzovací*). Schematicky:

OSLOBODIŤ → OSLOBODITEĽ → OSLOBODITEĽSKÝ → osloboditeľstvo
 OSLOBODZOVACÍ ← OSLOBODZOVANIE

Do tretej skupiny patria také prídavné mená, ktoré možno odvodzo-vať alebo od slovesa, alebo od abstraktného podstatného mena na *-stvo*, ktorým sa označuje nejaký odbor ľudskej činnosti. Napr. príd. meno *pestovateľský* možno odvodiť priamo od slovesa (týkajúci sa pestovania), alebo od podstatného mena (týkajúci sa pestovateľstva), no v pozadí ostáva aj motivácia podstatným menom na *-teľ* (týkajúci sa pestovateľov). Podobné vzťahy sú napr. aj v radoch *chovať* — *cho-vaťeľ* — *chovateľský* — *chovateľstvo*, *zberať* — *zberateľ* — *zberateľský* — *zberateľstvo*, *prekladať* — *prekladateľ* — *prekladateľský* — *prekla-dateľstvo*. *Prekladateľský* možno napr. vysvetľovať trojako: týkajúci sa prekladania — *prekladateľská metóda*, týkajúci sa prekladateľov — *prekladateľská organizácia*, týkajúci sa prekladateľstva — *preklada-ateľský seminár*. Schematicky sa tieto vzťahy dajú znázorniť takto:

PESTOVAŤ → PESTOVATEĽ → PESTOVATEĽSKÝ ↔ PESTOVATEĽSTVO
 ↑
 PESTOVANIE

Napokon do štvrtej skupiny patria prídavné mená veľmi blízke tre-tej skupine, ktoré sa tiež vzťahujú na sloveso aj na podstatné meno na *-stvo*. Ale tieto podstatné mená označujú spravidla konkrétnu in-štitúciu (a sekundárne aj konkrétnu budovu, kde sídli táto inštitúcia). Napr. *zasielať* — *zasielateľ* — *zasielateľský* — *zasielateľstvo*, *nakladať* — *nakladateľ* — *nakladateľský* — *nakladateľstvo*, *zastúpiť* — *zastupiteľ* — *zastupiteľský* — *zastupiteľstvo*. Zdá sa, že v druhom príklade nejestvuje sloveso *nakladať* v danom význame, v treťom podst. meno *zastupiteľ*. Jednako však ostávajú v motivačnom pozadí a v konkrétnych prípadoch sa dajú využiť. Uvedené vzťahy možno schematicky znázorniť takto:

VYDÁVAŤ → VYDAVATEĽ → VYDAVATEĽSKÝ ↔ VYDAVATEĽSTVO
 ↑
 vydávanie

nakladať → NAKLADATEĽ → NAKLADATEĽSKÝ ↔ NAKLADATEĽSTVO
 ZASTŮPIŤ → *zastupiteľ* → ZASTUPITEĽSKÝ ↔ ZASTUPITEĽSTVO

Ako vidieť z poznámok k jednotlivým typom i z pokusov o schematické znázornenie odvodzovacích vzťahov, je tu viacero významových odtienkov. Ale predsa možno nájsť v každej skupine vyhranený typ charakterizujúci daný význam. V prevažnej väčšine prípadov vidieť priamu spätosť s fundujúcim slovesom (azda okrem prípadu *nakladať* — *nakladateľstvo*), často sa oslabuje spätosť s podstatným menom na *-tel'* a zdôrazňuje sa spätosť so slovesom. Na priamu spätosť príd. mien typu *budovateľský* (nášho prvého typu) so slovesom a teda potlačenie podstatného mena na *-tel'* ako fundujúceho slova poukazujú napokon aj také prípady, keď od toho istého slovesa možno odvodzovať prídavné meno (a teda usposobovať ho na fungovanie v zhodnom prívlastku) príponami *-tel'ský* aj *-ací*. Napr. *vyšetrovať* — *vyšetrovateľský* i *vyšetrovací*, *obstarávať* — *obstarávateľský* i *obstarávaci*, *zlepšovať* — *zlepšovateľský* i *zlepšovaci*, *prekladať* — *prekladateľský* i *prekladaci*, *pozorovať* — *pozorovateľský* i *pozorovací*, *dodávať* — *dodávateľský* i *dodávaci*. Málokedy však ide o úplne synonymné dvojice. Spravidla majú prídavné mená na *-ací* konkrétnejší význam, poukazujú na konkrétnu činnosť a nemožno od nich odvodzovať abstraktné podstatné mená. Vidieť to najmä porovnaním niektorých z uvedených dvojíc v možných spojeniach: *vyšetrovateľská metóda* — *vyšetrovacia skúška*, *obstarávateľský spôsob stavby* — *obstarávacia cena stavby*, *zlepšovateľské hnutie* — *zlepšovaci návrh*, *prekladateľská prax* — *prekladací stroj*, *pozorovateľské metódy* — *pozorovací prístroj*, *dodávateľské vzťahy* — *dodávaci list*. Prídavné mená na *-tel'ský* sa používajú najmä v takých prípadoch, kde ide o činnosť viazanú na ľudského pôvodcu deja.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Bratislava, Nálepškova 26

LITERATÚRA

BUZÁSSYOVÁ, K.: Motivačné vzťahy a význam derivátov s formantom *-stvo*. In: J. Bosák — K. Buzássyová: Východiská morfémovej analýzy. Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, VEDA 1985, s. 85—117.

HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 217 s.

ULUCHANOV, I. S.: Slovoobrazovateľnaja semantika v ruskom jazyke. Moskva, Nauka 1977. 256 s.

Názvy inštitúcií

KATARÍNA HEGEROVÁ

Názvom inštitúcií sa v slovenskej jazykovednej literatúre venovali zatiaľ iba ojedinelé príspevky (Horecký, 1965, 1968, 1984) alebo sa takéto názvy zachytili v rámci širšie koncipovaných príručiek (Pauliny — Ružička — Štolc, 1963, s. 128) a príspevkov (Považaj, 1983, 1984). V českej jazykovednej literatúre sa problematiky názvov inštitúcií dotkol J. Hrbáček (1979).

V tomto príspevku venujeme pozornosť štruktúre názvov inštitúcií z oblasti výroby, vedy a nevýrobných organizácií.

Materiálovo vychádzame z vlastnej excerpcie dennej tlače (*Večerník, Práca, Smena*), týždenníka *Nedeľná Pravda* a z excerpcie názvov inštitúcií uvedených v telefónnom zozname mesta Bratislavy. Pri excerpovaní sme sa zamerali na názvy z troch pomenutých oblastí.

V sústave pomenovaní spisovnej slovenčiny tvoria názvy inštitúcií osobitnú skupinu. Na onomatologickej rovine (v ktorej ide o štruktúru pomenúvacích jednotiek) možno rozlíšiť viacslovné pomenovania a akronymá, v onomaziologickej (pomenúvacej) štruktúre názvov inštitúcií podobne ako v iných názvoch rozoznávame určovanú zložku (onomaziologickú bázu) a určujúcu zložku (onomaziologický príznak; porov. Dokulil, 1962).

Základ názvu tvorí onomaziologická báza, ktorá vyjadruje typ inštitúcie. Onomaziologický príznak špecifikuje onomaziologickú bázu a pri názvoch inštitúcií vždy vyjadruje zameranie inštitúcie, jej príslušnosť a na konci názvu sídlo. Často vyjadruje aj istú hierarchiu, pôsobnosť, príp. postavenie inštitúcie v rámci organizačnej jednotky (Horecký, 1984).

Okrem základného onomaziologického príznaku (zameranie, príslušnosť, postavenie, sídlo, hierarchia, pôsobnosť) sa v názvoch inštitúcií uvádzajú aj ďalšie — vedľajšie — onomaziologické príznaky: organizačná charakteristika a honorifická charakteristika (Horecký, 1984).

Onomaziologickú bázu viacslovných názvov inštitúcií tvorí často neodvodené podstatné meno (*závod*), dejové podstatné meno (*stavba*), zriedkavejšie zložené podstatné meno (*pivovar*) alebo odvodené podstatné mená so sufixmi *-stvo* (*inžinierske stavitel'stvo*), *-áreň/-iareň* (*cestovináreň, pružináreň, železiareň, mraziareň*), *-ňa* (*ústredňa*).

V oblasti výroby onomaziologickú bázu názvov inštitúcií najčastejšie tvoria tieto podstatné mená: *závod* (často v pl. *závody*), *podnik* (*podniky*), *stavba* (*stavby*), *priemysel, služba*, zriedkavejšie podstatné mená *prieskum, ústredňa, polygrafia, kartografia, hodváb, mlyn* a pod.

Slovom *závod* sa označuje nižšia výrobnno-organizačná jednotka, slovom *podnik* vyššia výrobnno-organizačná jednotka, ktorej je podriadený závod. Slovo *priemysel* označuje výrobné odvetvie, *družstvo* výrobnú organizáciu, slovo *prieskum* označuje inštitúciu zaoberajúcu sa skúmaním istej oblasti.

V oblasti vedy onomaziologickými bázami názvov inštitúcií bývajú najčastejšie podstatné mená *ústav, inštitút, kabinet, laboratórium, oddelenie, pracovisko, stredisko, stanica, ústredňa, centrum*; v oblasti výchovy a vzdelávania podstatné mená *škola, učilište, fakulta*.

Slová *ústav* a *inštitút* označujú väčšiu vedeckovýskumnú organizáciu, slovo *oddelenie* označuje časť vedeckého pracoviska, *laboratórium* označuje miestnosť alebo samostatnú organizačnú jednotku na vykonávanie pokusov, slovo *katedra* označuje zložku vysokej školy organizovanú podľa vedného odboru.

V oblasti nevýrobných organizácií základom viacslovných názvov inštitúcií bývajú najčastejšie podstatné mená *dom, domov, klub, správa, knižnica, nemocnica, klinika, poliklinika, stredisko, spoločnosť, ústredie, inšpekcia*, zriedkavejšie podstatné mená *dispečing, inšpektorát, komisia, komora, archív, kancelária, rozhlas, divadlo*.

Podstatné mená *stredisko, ústredňa* podobne ako podstatné mená *ústav, pracovisko*, resp. *družstvo, škola, učilište* majú veľmi všeobecný význam, preto nemôžu samy s dostatočnou presnosťou vyjadriť typ inštitúcie. V týchto prípadoch sa onomaziologická báza, ktorú tvoria podstatné mená so všeobecným významom, rozširuje: tvorí ju podstatné meno so všeobecným významom vymedzené prívlastkami, napr.: *výskumný ústav, výskumno-vývojový ústav, komplexný výskumný ústav; pedagogické stredisko, výpočtové stredisko, vývojové a mechanizačné stredisko; výrobné družstvo, stavebné družstvo; základná škola, stredná škola, vysoká škola; stredné odborné učilište, odborné učilište*.^{*} Pri názve inštitúcie, ktorého súčasťou je podstatné meno *ústav*, býva onomaziologická báza rozšírená (*výskumný ústav, výskumno-vývojový ústav, komplexný výskumný ústav*) „zvyčajne pri tzv. rezortných ústavoch, kým pri akademických ústavoch sa vychádza z predpokladu, že netreba výslovne vyjadrovať, že ide o výskumné zameranie“ [Horecký, 1965, s. 287].

Základné onomaziologické príznaky vyjadrujú zameranie inštitúcie a jej príslušnosť, často aj hierarchické zaradenie inštitúcie, príp. zdvojené miestne určenie [Horecký, 1984].

Základný onomaziologický príznak, resp. základné onomaziologické príznaky sa formálne vyjadrujú zhodným prívlastkom, ktorý tvorí jed-

* Názvy inštitúcií uvádzame s veľkým začiatočným písmenom iba vtedy, ak ide o úradný názov s presným udaním sídla alebo príslušnosti.

noduché prídavné meno (*pozemné stavby*), zložené prídavné meno, príp. prídavné meno odvodené od zloženého podstatného mena (*ume-
novedeľný ústav*), alebo zhodnými prívlastkami vyjadrenými niekoľkými
prídavnými menami (*mestská finančná správa*). Prídavné meno stojí
pred podstatným menom vtedy, ak onomaziologickú bázu tvorí jedno
slovo (*pedagogický ústav*), za podstatným menom stojí prídavné me-
no často vtedy, ak je onomaziologická báza rozšírená (*štátny výskum-
ný ústav textilný*; Horecký, 1965).

Základný onomaziologický príznak, resp. základné onomaziologické
príznačky bývajú vyjadrené aj nerozvitým nezhodným prívlastkom v
genitíve (*divadlo hudby*), rozvitým nezhodným prívlastkom v genitíve
(*závody silnoprúdovej techniky*), kombináciou zhodných a nezhodných
prívlastkov (*Chovná stanica čistokrvnej hydiny v Očovej*), nezhodným
prívlastkom v predložkovom páde (*Inštitút pre výchovu vedúcich pra-
covníkov Slováckeho*).

Základné onomaziologické príznaky označujú:

1. z a m e r a n i e

1.1. zameranie inštitúcie na jednu oblasť (na jeden odbor): *tlačová
kancelária, tabakový priemysel, divadelný klub, finančná správa, ple-
menársky podnik, novinová služba, plavebná správa, drevársky vý-
skumný ústav, keramické závody, rašelinové závody, vodo hospodárske
stavby, požičovňa filmov, inštitút riadenia, Inžiniersko-investorská or-
ganizácia pre výstavbu rýchlo dráhy hl. mesta SSR Bratislavy*;

1.2. zameranie inštitúcie na užšie vymedzený odbor (špecializáciu):
*vysoká škola múzických umení, stredné odborné učilište pre sluchovo
postihnutú mládež, strojárne potravinárskeho priemyslu, ústav škol-
ských informácií, inšpektorát bezpečnosti práce, dom zahraničných sty-
kov, závody silnoprúdovej techniky, inštitút zahraničného obchodu, ú-
stredie veterinárnych asanačných ústavov, úrad dôchodkového zabez-
pečenia, správa diaľkových káblov, podnik výpočtovej techniky, domov
pracujúcich žien, klub mladých čitateľov, dom politickej literatúry, in-
špekcia akosti poľnohospodárskych výrobkov, stanica mladých príro-
dovedcov*;

1.3. zameranie inštitúcie na niekoľko (často špecializovaných) odbo-
rov: *počtovnícka a organizačná služba, mlynský a pekársky priemy-
sel, záhradnícke a rekultivačné služby, nákupný a zásobovací podnik,
odbytové a rozvojové združenie, stredisko správy a údržby d'álnic, kli-
nika hematológie a transfúzie krvi, závody inžinierskej a priemyselnej
prefabrikácie, ústav cestného hospodárstva a dopravy, inštitút výcho-
vy a vzdelávania, úrad geodézie a kartografie, zväz ochrancov prírody
a krajiny, dispečing prvej pomoci a dopravy chorých, dom kultúry a
osvetu, družstvo holičov a kaderníkov, podnik racionalizácie riadenia
poľnohospodárstva a výživy*;

2. príslušnosť

2.1. príslušnosť k rezortu (k oblasti): *obuvnícke výrobné družstvo, poštová novinová služba, poľnohospodársky nákupný a zásobovací podnik, družstevný obchodný a výrobný podnik, poľnohospodárske odbytové a rozvojové združenie, technická tvorba kultúry, projektový ústav kultúry, montážny podnik spojov, projektový ústav obchodu a cestovného ruchu, technický a skúšobný ústav stavebný;*

2.2. príslušnosť k organizácii (ministerstvu): *Výpočtové laboratórium Slovenskej plánovacej komisie, Inštitút pre výchovu vedúcich pracovníkov Slováčie, Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti SSR, Projektový ústav Slovenského zväzu výrobných družstiev, Vývojové a mechanizačné stredisko Mliekárenského priemyslu, Endokrino-logická stanica Ústavu národného zdravia, Detský domov Ústavu národného zdravia;*

3. pôsobnosť

3.1. územnú pôsobnosť. Tá býva pri názvoch inštitúcií z oblasti vedy a nevýrobných organizácií najčastejšie vyjadrená prídavnými menami *československý (Československá tlačová kancelária, Československé stredisko pre životné prostredie, Československý inštitút technickej normalizácie a akosti), štátny (Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti, Štátna inšpekcia akosti poľnohospodárskych výrobkov), slovenský (Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny, Slovenský úrad geodézie a kartografie, Slovenská spoločnosť pre racionálnu výživu, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV), federálny (Federálny úrad pre tlač a informácie, Federálna kriminálna ústredňa);*

3.2. užšiu územnú pôsobnosť pri všetkých troch typoch rozoberaných názvov označujú napr. prídavné mená *krajský (krajský ústav národného zdravia, krajská finančná inšpekcia), západoslovenský, stredoslovenský, východoslovenský (Západoslovenský mäsový priemysel, Stredoslovenské mlyny a pekárne, Východoslovenské tlačiarne), oblastný (oblastná správa Verejnej bezpečnosti), okresný (okresná hygienická stanica), mestský, bratislavský a pod. (mestská správa Verejnej bezpečnosti, Bratislavský mäsový priemysel, Bratislavská informačná a propagačná služba), obvodný (obvodná správa Verejnej bezpečnosti, obvodná správa verejnoprospešných služieb), miestny (miestny národný výbor), územný (územná poliklinika);*

4. postavenie

Postavenie inštitúcie v rámci príslušnej organizačnej jednotky sa vyjadruje pri všetkých troch typoch názvov inštitúcií alebo jedným prídavným menom *ústredný (ústredná správa múzeí a galérií), centrálny (centrálny dispečing prvej pomoci a dopravy chorých), alebo spojením dvoch prídavných mien, napr. ústredný štátny (ústredný štát-*

ny veterinárny ústav, Státny ústredný archív SSR), štátny oblastný (štátny oblastný archív);

5. dve miestne určenia

Dve miestne určenia (označujúce dva príznaky miesta) bývajú najčastejšie uvedené pri názvoch výrobných organizácií: *Závody valivých ložísk Považské strojárne, k. p., Považská Bystrica; Bratislavské automobilové závody, n. p., Devínska Nová Ves; Bratislavské mliekárne, n. p., Bratislava; Československý rozhlas na Slovensku, Bratislava.*

Za vedľajšie onomaziologické príznaky pokladáme v zhode s J. Horckým [1984] organizačnú charakteristiku a honorifickú charakteristiku.

Pri názvoch výrobných inštitúcií, ktorých onomaziologickú bázu tvoria podstatné mená *závod, stavba* (často v pl. *závody, stavby*), zriedkavejšie podstatné mená *prieskum, podnik*, sa často vyjadruje ich podradenosť vo vzťahu k vyššej výrobnno-organizačnej jednotke. Táto organizačná charakteristika býva formálne vyjadrená prístavkom (ustálenou skratkou *n. p.* — národný podnik, *o. p.* — odborový podnik, *k. p.* — koncernový podnik, *k. ú. o.* — koncernová účelová organizácia, alebo slovným spojením *trust podnikov*), pričom tento prístavok tvorí súčasť názvu inštitúcie, napr. *Poľnohospodársky nákupný a zásobovací podnik, n. p.; Slovenská polygrafia, trust podnikov; Závody valivých ložísk, Považské strojárne, k. p.; Vojenské stavby, o. p.; Poľnohospodárske stavby, trust podnikov.*

Pri viacerých názvoch inštitúcií býva vyjadrená aj honorifická charakteristika označujúca:

1. pomenovanie inštitúcie podľa významnej osobnosti (dedikačná charakteristika): *Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Mestský dom pionierov a mládeže Klementa Gottwalda, Študentský domov Ing. Mirka Nešpora, Nemocnica s poliklinikou akademika Ladislava Dérera, Slovenské energetické závody S. M. Kirova, k. p., Tlmače, Bavlárské závody Vladimíra Iljiča Lenina, n. p., závod Ružomberok.*

2. pomenovanie podľa istej historickej udalosti, akcie alebo významného miesta: *Dom československo-sovietskeho priateľstva Darnica; Študentský domov Slovenského národného povstania Vysokej školy ekonomickej; Závody priemyselnej automatizácie, dodávateľský podnik, k. p., Dukla Prešov; Závody 29. augusta, n. p., Partizánske; Závody medzinárodného dňa žien, n. p., Bratislava;*

3. udelenie ceny, radu, vyznamenania: *Komunálne služby mesta Bratislavy, nositeľ Radu práce; ZSE, concern Praha, EZ Bratislava, k. p., nositeľ Radu práce;*

4. udelenie vyznamenania inštitúcií pomenovanej podľa významnej

osobnosti: *Chemické závody Juraja Dimitrova, n. p., nositeľ Radu práce, Radu Klementa Gottwalda a Radu republiky.*

Skratkové slová, akronymá (Horecký, 1980) tvoria samy názvy inštitúcií alebo sa stávajú súčasťou týchto názvov.

Názvy inštitúcií tvoria viaceré typy akronymů:

1. akronymá, ktoré vznikli zo začiatočných písmen viacslovných názvov: *SAV* — Slovenská akadémia vied, *ZDA* — Závody 29. augusta, *ZPA* — Závody priemyselnej automatizácie, *ZSE* — Závody silnoprúdovej techniky, *ZIP* — Závody inžinierskej prefabrikácie, *SZOPK* — Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny, *SPK* — Slovenská plánovacia komisia, *TEUTOP* — Technicko-ekonomický ústav textilného a odevného priemyslu, *Z MDŽ* — Závody Medzinárodného dňa Žien;

2. akronymá, ktoré vznikli zo začiatočných slabík slov: *REMPO* — remeselnícke potreby, *ERPO* — reklamný podnik, *DRUPRO* — družstevný podnik pre projekciu, *DRUNA* — družstevný nábytok, *POFIS* — poštová filatelistická služba, *NAPANT* — Národný park Nízke Tatry, *TANAP* — Tatranský národný park, *ZĀRES* — záhradnícke a rekultivačné služby; *LIKO* — liehovary a konzervárne;

3. akronymá, ktoré tvorí základné slovo a slabika (slabiky) slova vyjadrujúceho príznak, napr. *slov-/slovako-*, *dopravo-*, *energo-*, *spoj-*, *drevo-*, *kovo-*: *Slovchémia*, *Agrochémia*, *Chovprodukt*, *Drevoindustria*, *Stavoindustria*, *Vzorodev*, *Dopravoprojekt*, *Spojprojekt*, *Energoprojekt*, *Kovoprojekta*, *Kovodružstvo*;

4. akronymá, ktoré tvorí skrátené základové slovo a slabika (slabiky) slova vyjadrujúceho príznak: *Termostav*, *Staving*, *Agrostav*, *Agrozet*, *Doprastav*, *Strojstav*, *Slovnaft*, *Slovlík*, *Slovakotex*;

5. menej priezračné akronymá ako *Kara*, *Datex*, *Drevona*, *Prefa*;

6. akronymá, ktoré boli utvorené zo slov cudzieho pôvodu: *Slovart*, *Kerametal*, *Intrans*.

Okrem toho, že akronymá tvoria samostatné názvy inštitúcií, bývajú aj súčasťou oficiálneho viacslovného pomenovania inštitúcie. Vtedy „sa uvádzajú v jeho úplnom názve spravidla popri (pred alebo za) oficiálnom pomenovaní“ (Horecký, 1984 s. 240): *Luďib, výrobné družstvo invalidov*, *Energoprojekt — koncernová projektovo-inžinierska účelová organizácia*, *Družbyt — družstevný stavebný podnik*, *Druna — nábytkárske výrobné družstvo*.

Ako názvy inštitúcií sa používajú aj mnohé symbolické názvy: *Jednota* (spotrebné družstvo), *Figaro* (závod), *Zdroj* (potraviny), *Detva* (výrobné ľudové družstvo).

Záver: Názvy inštitúcií tvoria charakteristickú zložku slovej zásoby. Aj v nich sa prejavujú zmeny prebiehajúce v slovej zásobe: zanikajú staré názvy (*Cvornová továreň*, *Záhradnícke a rekreačné služby*, *zelovoc*) a nahrádzajú sa novými (*Závody Medzinárodného dňa*

žien, Záhradnicke a rekultivačné služby, zelenina), vznikajú nové inštitúcie a s nimi nové názvy (NAPANT — Národný park Nízke Tatry, LIKO — liehovary a konzervárne, TEUTOP — Technicko-ekonomický ústav textilného a odevného priemyslu). Často vznikajú akronymické názvy, ktoré zastupujú viacslovné oficiálne názvy inštitúcií (ZDA — Závody 29. augusta), alebo sa oficiálne viacslovné názvy inštitúcií rozširujú o nové onomaziologické príznaky, o organizačnú a honorifickú charakteristiku. Najväčší pohyb je v oblasti akronymických názvov.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. I. Praha, Academia 1962. 263 s.
- HORECKÝ, J.: Názvy vedeckých ústavov. Slovenská reč, 30, 1965, s. 286—291.
- HORECKÝ, J.: Názvy vedeckých ústavov. In: Jazyková poradňa. 5. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 132—133.
- HORECKÝ, J.: Niečo o akronymách. Kultúra slova, 14, 1980, s. 149—152.
- HORECKÝ, J.: Názvy inštitúcií v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 13. Bratislava, Alfa 1984, s. 233—241.
- HRBÁČEK, J.: Jazykové zkratky v češtině. Praha, Uiverzita Karlova 1979. 128 s.
- PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 590 s.
- POVAŽAJ, M.: Diakritické znamienka v iniciálových skratkách a skratkových slovách. Kultúra slova, 17, 1983, s. 372—374.
- POVAŽAJ, M.: Skratky a značky a ich spracovanie v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Kultúra slova, 18, 1984, s. 225—232.

Martin Kukučín a slovenčina

EMIL TVRDOŇ

Kukučínov vrúcny vzťah k slovenčine napriek jeho dlhoročnému pobytu v cudzích krajinách (od r. 1885 až do smrti r. 1928) ostával nezmenený, taký, akým bol v jeho mladosti až do konca jeho učiteľského pôsobenia v Jasenovej (do leta r. 1885). Dôležité je poznamenať, že okrem niekoľkých príležitostných návštev Slovenska pôsobil Kukučín v cudzine, ale vždy ako slovenský spisovateľ píšuci svoje literárne diela iba po slovensky (pokiaľ je známe, napísal iba jednu poviedku v chorvátčine, ale ju neuverejnil), hoci nie iba o Slovákoch a

slovenskom prostredí, ale vždy pre slovenského čitateľa, t. j. po slovensky. Svedčia o tom prózy, ako *Prvá zvada*, *Dom v stráni*, *Mať volá*, *Črty z ciest* a i., inšpirované autorovým pobytom v cudzine.

Kukučínove pohnuté životné cesty akoby preverovali po celý život nielen jeho charakter, lež aj jeho nesporne výnimočný jazykový talent. Vedel po maďarsky (maturoval na maďarskom gymnáziu v Šoproni r. 1885), počas učiteľovania v Jasenovej začal sa učiť po rusky (neskôr prekladal Gogoľovu prózu), externé gymnaziálne skúšky skladal ešte z latinčiny a gréčtiny. Dobre osvojenú pražskú češtinu z osemročného pobytu v Prahe (1888—1893) dobre využil v niektorých poviedkach z tohto prostredia, napríklad v *Zápisoch zo smutného domu*. Mimochoďom, aj mnohé citáty v Kukučínovej korešpondencii tých čias poukazujú na dôkladnú znalosť českého spisovného jazyka. Na ostrove Brač v Južoslávii sa naučil čakavský dialekt chorvátčiny, v Južnej Amerike musel urobiť lekárske nostrifikačné skúšky po španielsky. Od začiatku svojho pôsobenia v Dalmácii, teda od r. 1894, sledoval talianske, anglické a nemecké odborné medicínske časopisy. (Hovorenú, tzv. dalmatínsku taliančinu sa naučil v kruhu svojich priateľov, resp. ich rodín.) O svojich vedomostiach z nemčiny sa vyjadril pri jednej príležitosti {pravdepodobne sám zamýšľal preložiť Šoltésovej prvotinu *Na dedine* do nemčiny} v liste J. Slávikovi 4. marca 1892 dosť skepticky takto: „Škoda, že ja nemecky tak hanebne málo viem.“ Tento Kukučínov výrok nemožno však chápať doslova, t. j. že by nebol ovládal nemčinu, ale iba v spomenutých súvislostiach (pri pokuse o spomenutý preklad).

V Kukučínových literárnych prácach sa po r. 1918 odzrkadľujú spomienky na rodný kraj: osamelý kopec v Patagónii porovnáva so Skalou pri Vyšnom Kubíne, nemenovaný potok v ňom vyvoláva predstavu rieky Oravy powyše Oravského Podzámku a v juhoamerickej ceste vidí chodník pod Chočom... Podobne sa v Kukučínovej tvorbe aj z tých, aj z predchádzajúcich čias odráža jeho stredoslovenské jazykové povedomie, a to v skvelom poznaní oravského a gemerského nárečia {ostatné poznal z Revúcej, kde študoval na gymnáziu tri roky — od roku 1871 až do roku 1874}. Z týchto nárečí mnohé hláskoslovné, tvaroslovné a lexikálne prvky prenikli i do jeho próz (G. Horák). Ako pozorný skúmateľ ľudového jazyka zachytil často veľmi vtipne okrem iného deformovanie hláskovej podoby slov v ľudovej reči, napr.: *manébre* namiesto *manévre* [vojenské cvičenie], *chorela* namiesto *cholera*, *škubenti* namiesto *študenti*, *pluval* namiesto *plurál* [množné číslo], *dá ti* namiesto *datív* (3. pád) atď. Jeho záujem o slovenské nárečia {ale nielen o ne} bol zrejme širší: „Od roku 1920 mala som hlavný sklad tabaku. (...) Ja som veľmi rada žartovala s našimi boдрými gazdami, čiže dedinskými trafikantmi, a doberala ich. (...) Naraz pristúpil ku mne istý gazda a šepce mi: „Nože pozor na jazyk, tamto

v kúte sedí akýsi starší pán a veru nie našský, cudzí je on tu a stále si zapisuje do notesa všetky reči, čo tu vediete! Mne podľa starého zvyku z maďarských čias mráz chrčtom prebehol, pozrem — nuž kto? Kukučín vysmiaty mi kýva hlavou a hovorí: „Pokračujte, pokračujte, cítim sa tu výborne pri počúvaní ľúbej mäkkej turčianskej pravdy.“ (M. Pietrová)

Uvádza sa, že Kukučín na návšteve Československa r. 1922 údajne „ťažko v hovore zhladúval celkom jednoduché výrazy slovenské“ (J. Vlček), ale jeho slovenčina v najnovších rukopisoch, ktoré posielal do tlače na Slovensko, bola naopak vynikajúca. Ako si vysvetlí tento rozpor?

M. Kukučín nemal cez celé roky svojej emigrácie možnosť rozprávať sa po slovensky, ale okrem obdobia 1. svetovej vojny korešpondoval so Slovákmi. To bolo jedno jeho spojenie so slovenskou rečou. Druhý, intímnejší vzťah so slovenčinou udržiaval tak, že ju aj v zahraničí používal ako nástroj vlastnej literárnej činnosti. Pri písaní sa uzatváral pred svetom (zo začiatku sa v Selciach na Brači ani nevedelo, že je spisovateľom, podobná situácia sa opakovala v Južnej Amerike), často vyhľadával chvíle samoty. Vzďaľoval sa v nich od cudzieho prostredia, ktoré ho obklopovalo aj jazykovo, a súčasne sa približoval k Slovensku, svojmu ľudu a jeho reči. Podobné osamotenía boli síce Kukučínovi sviatkom, ale takto, bez kontaktu so slovenským životom bojujúcim o vlastné národné a sociálne práva boli naozaj iba sviatkom. Slovenčina sa medzitým po dlhé roky jeho neprítomnosti na Slovensku vyvíjala ďalej.

V odpovedi na anketu časopisu *Střední škola* (1923) Kukučín napísal, ako sa učil zdokonaľovať svoj jazyk a sloh: „Čo som sa naučil písať, myslím, že som pochopil z úst samého ľudu. Pozoroval som pilne, ako hovorí a vyjadruje svoje myšlienky. Zbadal som, že vysloví *jednoducho* a *krátko*, čo chce povedať, pritom *zrozumiteľne*, a ak môže, *názorne*. Padlo mi vždy do očí, že jeho výraz kryje presne myšlienku. Myslím, že pre každú myšlienku nájde chytro a ľahko veľmi vhodný výraz. *Keby mal myšlienky z abstraktnejších odborov, iste by si našiel i na ne vhodný výraz.*“ (podčiarkol E. T.). — Kukučínovo spoznanie podstatných znakov ľudovej reči ako dorozumievacieho prostriedku je vo všeobecnosti výstižné. Navyše, dnešný vývin slovenčiny mu dáva za pravdu v tom, že sa v našom živote úspešne uplatňuje nielen názvoslovie vedných, umenovedných, technických a iných disciplín (terminológia), lež i kompletný náučný (odborný) štýl ako súčasť spisovného jazyka vyspelého slovenského socialistického spoločenstva. Východiská Kukučínovho uvažovania o všestranných schopnostiach slovenského ľudu sú v tomto zmysle evidentné.

M. Kukučín ako publicista písal príspevky do slovenských novín a

časopisov už od svojho pražského pobytu. Nás bude zaujímať iba jeden z nich pod názvom *Zo starého Martina*, lebo sa v ňom ukázal Kukučínov pozoruhodný názor na vznik spisovnej slovenčiny: „Mysli si, že štúrovčina je štúrovčinou? Veď je to nič iného, ako zádych z ich slovenských brdárok, zatvorený v jednej nádobe, možno úhľadnej, vy-cifrovanej slovenskou keramikou. Štúr je iba tá nádoba, obsah je vý-robok dejín. Kysol tam od Krčaha — kráľa, Štúr ho iba zobral doved-na“ (podč. E. T.). Aj keď nie presne, skôr svojsky a esejisticky, predsa len Kukučín vytušil celkom realisticky úlohu kodifikátora slovenského spisovného jazyka.

V tejto súvislosti nebude nezaujímavé uviesť, ako sa M. Kukučín priam bál tlačových chýb, ktoré deformovali spisovnú slovenčinu. V liste z 13. decembra 1902 napríklad prosí J. Škultétyho, aby pri vydávaní románu *Dom v stráni* „nebolo mnoho tlačových chýb“ (podč. E. T.) — Iba Škultétyho známa príkladná starostlivosť v styku s tlačiarňami mohla tomu zabrániť. — J. Janoškovi (18. 1. 1886) píše M. Kukučín z Prahy zasa takto: „Salva dáva tlačíť *Dom a školu* (časopis, E. T.) v Tešíne... Bude to chýb! Čo robí ten človek!“

Ako spisovateľ a Slováčok sa M. Kukučín vždy hlásil k svojmu ľudu. Jednoznačne určil aj jeho úlohu v živote slovenskej píšúcej inteligencie: „Majster slohu je ľud sám, ktorý si vytvoril reč a vie ňou narábať: kto sa chce učiť, môže sa uňho naučiť písať jasne a zrozumiteľne.“ M. Kukučín teda chápe v svojom čase ľud ako tvorcu istej jazykovej kultúry, ktorá je schopná obrodiť už po niekoľko desaťročí vegetujúci spisovný jazyk (O. Čepan).

17. mája tohto roku uplynulo 125 rokov od narodenia jedného z najvýznamnejších slovenských spisovateľov, rodáka z oravskej Jasenovej, Martina Kukučina, občianskym menom dr. Mateja Bencúra, lekára, cestovateľa, publicistu, kultúrneho činiteľa a dobrého človeka — so širokým internacionálnym založením.

*Pedagogická fakulta
Tajovského ul., Banská Bystrica*

LITERATÚRA

Martin Kukučín v kritike a spomienkach. Zborník. Red. A. Matuška a I. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957.

MRÁZ, A.: Poprevratové literárne dielo Martina Kukučina. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953.

O názvosloví automatizovaných systémov riadenia

Cieľom tohto príspevku je pozrieť sa bližšie na viacslonné termíny v oblasti automatizovaných systémov riadenia (ASR), do ktorých zaradiujeme programovanie, mikropočítačovú techniku, počítačovú grafiku a spracovanie textov. Sú to odbory, ktoré aj u nás celkom zaslužené stoja v strede pozornosti našich hospodársko-technických výskumníkov. V jazykovede nie je doteraz jednota v pomenovaní termínov skladajúcich sa z viacerých slov; označujú sa ako *združené pomenovania*, *viacslovné pomenovania*, *viacsložkové pomenovania*, *slovné spojenia* atď. Nazdávame sa, že najpriliehavejší názov je *viacslovné termíny*. Hoci sú štruktúrne podobné frazeologickým jednotkám, nie je ťažké odlišiť ich, kým frazeologické jednotky jestvujú v našom vedomí často i bez vzťahu k označovaným veciam a niektoré nemajú frazeologický ekvivalent v inom jazyku (idiomy, obrazné spojenia), viacslonné termíny sa začleňujú do terminologického systému a majú v ňom presne definovaný význam.

Pri tvorení viacslóvných termínov musíme predovšetkým poznať sémantické vzťahy medzi základným členom, teda budúcim jadrom viacslóvného termínu, a určujúcim členom bez ohľadu na skutočný počet slov v termíne. Slová vystupujúce ako určujúce členy sa kladú pred alebo za jadro termínu v poradí dôležitosti, začínajúc od jadra, napr. *číslo — celé číslo — konečné celé číslo*. Takto utvorený termín je formálne i sémanticky jednoliaty celok.

Najjednoduchším typom viacslóvných termínov je spojenie prídavného mena s podstatným menom, napr. *regulačný rozsah*, *Turingov stroj*. Prívlastkom môžu byť neodvodené prídavné mená, napr. *mŕtvy chod*, *prázdny chod*, *biely šum*, alebo vzťahové prídavné mená utvorené od podstatných mien najčastejšie príponami *-ný*, *-ový*, *-ací/-iaci*, *-ský*, *-ický*. Takýmto zhodným prívlastkom môžu byť jednoduché prídavné mená, napr. *viskózne trenie*, *strojový jazyk*, *Booleova hodnota*, *prerušovací kanál*, *diagnostický program*, alebo zložené prídavné mená: *viacrýchlostný regulátor*, *širokopásmový filter*, *dvojkovo-desiatkový kód*, *Rayleighova-Ritzova metóda*. Zhodných prívlastkov môže byť viac, napr. *stacionárna náhodná funkcia*, *zdokonalený operačný systém*, *príama Lapunova metóda*, *vyšší programovací jazyk*.

Existujú spojenia, v ktorých prívlastok je určený príslušnou príslovkou, napr.: *bitovo orientovaný protokol*, *slabikovo organizovaná pamäť*, *strojovo nezávislý jazyk* (porov. J. HORECKÝ: O terminológii počítačových sietí. Kultúra slova, 13, 1979, s. 129—132).

Pri viacslovných termínoch s nezhodným prívlastkom rozlišujeme tieto dve základné skupiny: a) pomenovanie s nezhodným prívlastkom vyjadreným v prostom páde, najčastejšie v genitíve, napr. *inštrukcia programu, kapacita pamäti, príkaz sčítania*; b) nezhodný prívlastok je vyjadrený predložkovým pádom, napr. *hodnota v limite, straty z kmítania, riešenie po krokoch, spracovanie podľa poradia, operácia s potvrdením, súčet bez prenosu, veda o počítačoch*.

V prvej i druhej skupine môže byť určujúca i určovaná časť termínu rozvitá ďalšími atribútmi, napr. *rýchly prenos informácií, spätná kontrola prenosu dát, člen spätnej väzby, skupina magnetických páskových jednotiek, identifikátor súboru dát, riadiaca pamäť tlačenej stránky; prvá jednotka v reťazi*. Veľmi často sa využíva predložka *na*, napr. *funkcia ozvy na impulz, simulovanie na analógovom počítači, program na vyhľadávanie kanálových chýb*.

Najmä vo výpočtovej technike stále rastie počet termínov typu *operácia nie-i, obvod nie-alebo, rytmus alfa, kód plus tri, režim pamät*.

Ani terminológia ASR sa nevyhla viacslovným synonymným termínom, napr.: *čas násobenia — multiplikačný čas, optimálny regulátor — regulátor s minimálnou odchýlkou*. Prax ukáže, či sa budú používať obidva synonymné termíny, alebo získa prevahu v používaní iba jeden z nich.

Ku kladom viacslovných termínov patrí zreteľná motivovanosť a zrozumiteľnosť. Termíny, ktoré obsahujú väčší počet slov, stávajú sa však pre používateľa neekonomické a neoperatívne, preto sa často kondenzujú pomocou univerbizácie, elipsy a tvorením skratiek a skratkových slov. Tieto procesy sú charakteristické predovšetkým pre hovorenú reč ako slangové a hovorové prostriedky v kolektívoch, kde sa treba rýchlo a presne dorozumieť. Ich výsledkom sú slangové alebo hovorové výrazy. Viaceré takéto pomenovania sa stávajú postupne neutrálnymi, resp. prechádzajú do odbornej terminológie.

Pri elipse ide o vypustenie niektorej časti termínu, napr. *radičové záverné relé — radičové relé, bodová návestná žiarovka — návestná žiarovka*.

Na príkladoch sme ukázali, ako sa slovenčina úspešne vyrovnáva s tvorením viacslovných termínov v oblasti ASR. Je to pomerne prudký proces, ktorý treba aj z jazykovej stránky kontrolovať, aby sa nenarušili štruktúrne slovtvorné a syntaktické postupy.

Miroslav Meliš

Pestovať a chovať

Jazyk sa vyvíja, významy slov sa spresňujú, špecifikujú a získavajú svoje presné miesto v rámci slovnej zásoby. Možno to povedať aj o dvojici blízkyh slovies *pestovať* a *chovať*. Významová blízkosť týchto slov vyplýva z toho, že obidve sú z oblasti poľnohospodárskej výroby a majú spoločný významový prvok „ošetrovať, opatrovať“. Významová blízkosť vplýva na ich vzájomné zamieňanie. V spisovnom jazyku sa odlišujú svojou spájateľnosťou. Sloveso *pestovať* sa spája so slovami z oblasti rastlinnej výroby, sloveso *chovať* zasa so slovami z oblasti živočíšnej výroby. Význam slovesa *pestovať* je „ošetrovať (aj sadiť) kultúrne rastliny, poľnohospodárske plodiny a stromy“, kým sloveso *chovať* má význam „ošetrovať hospodárske (domáce) zvieratá“.

V praxi sa niekedy stáva, že sloveso *pestovať* sa spája s objektom zo živočíšnej ríše, napr. v spojeniach *pestuje kone*, *pestuje včely*, *pestuje sliepky*. Stáva sa tak z nepoznania zákonitostí významovej spájateľnosti týchto dvoch slovies, prípadne vplyvom miestnych nárečí.

Uvedené dve slovesá majú aj ďalšie významy: *pestovať* má význam „držať, nosiť na rukách, čičikať“ (v Slovníku slovenského jazyka sa uvádza ako homonymum) a *chovať* má význam „kŕmiť, živiť“. V časti západoslovenských nárečí sa používa v súvislosti s deťmi (vo význame „držať, nosiť na rukách“) sloveso *chovať*. Tento význam slovesa *chovať* sa nedostal do spisovnej slovenčiny.

Významová špecifikácia, ktorá je daná aj spájateľnosťou dvoch významovo blízkyh slovies *pestovať* a *chovať*, je kodifikovaná v Slovníku slovenského jazyka. Pri starostlivej štylizácii sa tento rozdiel v spájaní s objektmi zachováva taktó: *pestovať rastliny* (raž, zemiaky, ovos, ľan, repu, jahody, zeleninu, ovocie...), prenesene *pestovať šport, hudbu, maľovanie, pestovať si pleť, vlasy*; *chovať hospodárske (domáce) zvieratá, statok, kone, kravy, mačky, kozy, psa, ovce, včely, hodvábnika*..., prenesene napr. aj *čelaď* („živiť, kŕmiť“).

Konštantín Palkovič

SPRÁVY A POSUDKY

Ďalší zborník z pracovného zasadnutia Medzinárodnej lingvistickej terminologickej komisie

(Slavianskaja lingvističeskaja terminologija. Req. V. M. Rusanovskij. Kijev, Akademijska nauka Ukrajinsskoj SSR, Naukova dumka 1984. 152 s.)

Ako je známe, na 4. slavistickom zjazde v Moskve (1958) sa pri *Medziná-*

rodnom komitáte slavistov ustanovili viaceré špecializované komisie, medzi nimi *Medzinárodná lingvistická terminologická komisia*. Táto komisia vyvíja pozoruhodnú publikačnú činnosť. Zaslúžila sa o vydanie dvojzväzkového reprezentatívneho diela *Slovník slovanské lingvistické terminologie* (Praha, Academia 1977, 1979) a štyroch zborníkov z pracovných zasadnutí: *Slavianska lingvistična terminologija* (Sofia 1962), *Aktuálne problémy lingvistickej terminológie* (Bratislava 1976), *GUSLI* (značkový názov tretieho zborníka — informáciu o ňom pozri v časopise *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 366—369) a napokon sériu uzatvára zborník referátov zo zasadnutia v Kyjeve [správu o zasadnutí publikovala *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 370—372]. Referáty kyjevského zborníka sú zostavené do troch tematických celkov: 1. hodnotenie *Slovníka slovanskej lingvistickej terminológie*, 2. problematika sociolingvistickej terminológie, 3. problematika sémantickej terminológie. Okrem toho sú v zborníku publikované nepripravené diskusné príspevky desiatich diskutujúcich, ktorí zaujali stanovisko k predneseným referátom alebo k všeobecným otázkam terminológie, najmä lingvistickej.

V referátoch z prvého okruhu sa jasne ukazuje, akým užitočným a podnetným dielom je *Slovník slovanské lingvistickej terminologie*. Vysoko sa oceňuje stimulujúca a normatívna úloha tohto slovníka v rozvoji jednotlivých národných lingvistických terminológií, ako aj jeho funkcia pri vnútornom systémovej usporiadaní slovanskej lingvistickej terminológie. Popri strohých vecných analýzach vybraných terminologických problémov, ktoré sú zacieľené spravidla na jazykovednú terminológiu konkrétneho slovanského jazyka, nachádzajú sa v texte zborníka konštatácie, že vydanie slovníka je veľkou udalosťou v náuke o jazyku, vyslovujú sa predpoklady, že dielo bude mať dlhý život a dočká sa ďalších vydaní, resp. prepracovaných vydaní (s. 96). Je len prirodzené, že strohé analýzy v jednotlivých prípadoch viedli aj ku kritickým záverom, napr. o spracovaní chorvátskej a srbskej terminológie. V tomto spracovaní sa situácia na chorvátskom jazykovom teritóriu neodzrkadľuje celkom objektívne a presne [pozri s. 26—36]. A rovnako prirodzené je, že slovník dáva podnety nielen na rozbor a výskum jednotlivých národných terminológií, ale stimuluje aj úvahy o všeobecných otázkach terminológie, napr. o výskume sémantických vzťahov v systéme termínov (s. 38—42), o možnostiach koordinácie slovanskej lingvistickej terminológie atď.

V dvoch referátoch z oblastí sociolingvistickej terminológie sa nadväzuje na úvahy o sociolingvistickej terminológii publikované v zborníku *GUSLI* a analyzujú sa termíny vznikajúce v súčasnej sociolingvistiky v súvisi s vymedzením predmetu výskumu a jeho metód a poukazuje sa na proces spresňovania pojmov [napr. *verejná mienka* — *verejná jazykovedná mienka*, typ spisovného jazyka, rozlišovanie typov štandardu ap., s. 97—110]. Okrem toho sa výskum spätosti jazyka a sociálnych javov, výskum prvkov rečového aktu, výskum systému variantov národného jazyka a psychologických procesov sprevádzajúcich verbálnu komunikáciu premieťa do analýzy nových termínov vzniknutých v krátkom časovom úseku troch rokov práve v súvislosti s naznačenými výskumnými témami. (Ide o situáciu v terminológii poľskej sociolingvistiky, ktorá doteraz nemá v poľskej jazykovede všeobecne prijímanú definíciu, pozri s. 113 n.). V okruhu sémantickej terminológie sa predstavuje situácia v terminológii sémantiky textu. Zdôrazňuje sa, že sémantiku textu

neutvára iba jeho obsahová, tematická náplň, ale rad ďalších zložiek, ktoré sa v hlavnom referáte o problémoch tejto terminológie zhustene zhrňajú takto: „v každom komunikáte (1) niekto, (2) niekomu, (3) niekedy, (4) niekde, (5) za istých podmienok, v istej situácii, (6) s istým zámerom, (7) pomocou nejakých prostriedkov, (8) istým spôsobom, (9) o niečom (hovori), (10) niečo oznamuje.“ Za jednotlivé položky v tejto schéme sa dosadzujú príslušné javy v náležitej terminológii: „(1) autor, (2) adresát, (3) čas, (4) miesto, (5) prostredie, kanál, (6) intencia, (7) systém jazykových a iných prostriedkov, (8) štýl, (9) téma, (10) celkový význam, zmysel [s. 128]. V tomto tematickom okruhu je nie celkom organicky zaradený zaujímavý referát o pohybe a zmenách v súbore synonymných termínov v dôsledku vzájomného ovplyvňovania blízkych slovanských jazykov. Východiskom analýzy je ruská, ukrajinská a poľská terminológia zachytená v *Slovníku slovanskej lingvistickej terminológie*, preto sa referát azda mohol uviesť v prvom tematickom okruhu.

V nepripravených diskusných príspevkoch sa okrem iného vyslovuje požiadavka, aby sa aj v lingvistickej terminológii rešpektoval základný terminologický princíp *jeden pojem — jeden termín* a obmedzovala dvojakosť na osi *domáci — prevzatý termín* [s. 141]. Konštatuje sa, že v niektorých referátoch sa podali perspektívne návrhy na koordináciu slovanskej lingvistickej terminológie [s. 143], že ďalšou úlohou komisie je pripraviť slovník s definíciami termínov [tamže], že vydaním slovníka sa neskončila práca na lingvistickej terminológii slovanských jazykov, že je potrebné sústrediť sa na zdokonaľovanie terminológie sociolingvistiky, čo je osobitne dôležité z teoretického i praktického hľadiska v mnohonárodných štátoch, napr. v ZSSR ako krajine s rozvinutým rovnoprávnym národno-ruským a rusko-národným bilingvizmom [s. 147] a vyslovujú sa ďalšie podnetné idey a námety.

Zborník zo zasadnutia *Medzinárodnej lingvistickej terminologickej komisie* v Kyjeve je dokladom serióznej práce komisie, dôkazom plodnej internacionálnej spolupráce, ako aj pripravenosti a dobrej vôle pozorných kyjevských zostavovateľov.

Ivan Masár

Prvý anglicko-slovenský frazeologický slovník

(KVETKO, P.: Anglicko-slovenský frazeologický slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 599 s.)

Sledovanie problematiky frazeológie v slovenskej jazykovede dovoľuje konštatovať, že sa začína úspešne rozvíjať aj porovnávací výskum frazeológie zameraný predovšetkým na otázky frazeologickej ekvivalencie, prekladu alebo substitúcie frazém do cieľového jazyka a pod. Na rozdiel od teoretického výskumu zostávame veľa dlžní praktickému spracovaniu frazeológie najmä vo vzťahu k iným jazykom, pričom o potrebe dobre spracovaného slovníka sa presvedčame denne pri styku s inojazyčnou literatúrou.

Tento dlh v aplikačnej oblasti frazeológie sa usiluje čiastočne splatiť aj

recenzovaná práca, prvý anglicko-slovenský frazeologický slovník v monografickej podobe (ide v poradí o štvrtý dvojjazyčný frazeologický slovník, po nemecko-slovenskom, maďarsko-slovenskom a slovensko-maďarskom).

Slovník, ako uvádza sám autor, má slúžiť predovšetkým ako praktická pomôcka pri práci s textom a na obohacovanie slovnej zásoby. Obsahuje viac než 4000 frazém a okrem spisovných frazeologizmov, ktoré sa používajú vo všetkých variantoch angličtiny, zachytáva aj frazémy typické pre tzv. *English English*, ako sa dnes nazýva britská angličtina, ako aj frazémy typické pre americkú angličtinu.

V úvodných poznámkach autor definuje frazeologickú jednotku (FJ) ako „spojenie slov obsahujúce aspoň jedno plnovýznamové slovo, spojenie so syntagmatickou stavbou, ktoré sa vyznačuje obraznosťou, ucelenosťou významu a určitou lexikálno-sémantickou a gramatickou ustálenosťou“ [s. 5]. Pod „určitou lexikálno-sémantickou a gramatickou ustálenosťou“ má autor na mysli to, že popri frazémach s úplnou ustálenosťou, kde sa nemení ani jedna zložka frazémy, jestvujú aj frazeologizmy, ktoré podliehajú istým obmedzeným lexikálno-sémantickým alebo gramatickým zmenám (morfologické alebo lexikálne varianty). Tu treba poznamenať, že aj lexikálne, aj morfologické varianty sú pri frazeologizmoch ustálené a zachovávajú ustálený význam frazémy. To nakoniec autor potvrdzuje konštatovaním, že „spomínané zmeny sa nedajú analogicky aplikovať na všetky frazémy alebo na tvorenie nových frazém“ [s. 5].

Podľa kritérií tradičnej vinogradovovskej sémantickej klasifikácie slovník obsahuje tri skupiny frazém:

1. *zrasteniny* (sémanticky nemotivované FJ, t. j. FJ so zotretou sémantickou motiváciou), napr. *white elephant* = príťaž, záťaž; *nevítaný [zbytočný] dar*;

2. *frazeologické celky* (sémanticky motivované), napr. *put one's cards on the table* = vyložiť karty [na stôl], *odkryť [ukázať] (svoje) karty*, *prezradíť svoje úmysly*;

3. *frazeologické spojenia* [FJ, v ktorých jeden komponent má frazeologicky viazaný význam a ostatné komponenty sa používajú v priamom, doslovnom význame], napr. *white wine* = biele víno.

Z hľadiska konštrukcie sú tu zahrnuté syntagmy rôzneho typu, frazémy s vetnou stavbou (príslovia, porekadlá) i minimálne FJ (obsahujúce aspoň jedno plnovýznamové slovo).

Frazémy sú zaradené podľa heslových slov, väčšinou podstatných mien. V prípade výskytu viacerých podstatných mien vo FJ uvádzajú sa podľa abecedného poriadku. Ak frazéma neobsahuje podstatné meno, potom heslovým slovom je prvé plnovýznamové slovo.

Homonymné tvary sa označujú indexmi, napr. *LIE¹ — nail a lie (to the counter)* = {verejne} odhaliť lož [klamstvo]; *LIE² — lie low* = skrývať sa, byť skrytý; vyčkávať, byť ticho, ležať nepohnute.

Ak porovnáme tento spôsob radenia FJ so známym Kuninovým *Anglicko-ruským frazeologickým slovníkom*, ktorý radí FJ abecedne podľa kľúčového slova, musíme konštatovať, že také zaraďovanie, aké zvolil autor recenzovaného slovníka, je prijateľnejšie a uľahčuje rýchlu orientáciu, keďže mnohokrát je ťažké určiť kľúčové slovo FJ.

Jednotlivé heslá obsahujú: anglickú FJ, slovenský ekvivalent, použitie an-

anglickej FJ v texte. Práve textová exemplifikácia (zakomponovanie FJ do širšieho kontextu) pomáha „zmotniť“ a dokresliť obsahovú náplň FJ vo východiskovom jazyku.

Fakultatívne členy (zložky FJ, ktoré sa často môžu aj vynechať) sa uvádzajú v obyčajných zátvorkách a v hranatých zátvorkách sú uvedené varianty FJ alebo odlišný pravopis FJ.

Pri niektorých frazémach uvádza autor aj štylistický kvalifikátor, príp. geografickú oblasť, pre ktorú je daná FJ charakteristická.

Pri transpozícii anglickej frazeologickej jednotky do slovenčiny sa tu stretávame s niekoľkými typmi:

1. s úplne rovnakými FJ (zhodné, doslovne preložiteľné FJ), napr. *black sheep* = čierna ovca;
2. s čiastočne zhodnými FJ (doslovne možno preložiť len niektoré zložky, pričom sa celkový význam zachováva), napr. *to feel like a fish out of water* = cítiť sa ako ryba na suchu;
3. s rozdielnymi FJ (obsahovo i štruktúrne). Pri tomto type autor používa nefrazeologický ekvivalent (jednoslovný, slovné spojenie, vetu, opis), napr. *let the cat (out of the bag)*, hovor. = vytárať, ... prezradiť tajomstvo (časťto neúmyselne); vyklízuť z úst, prerieknuť sa...

Ako vidno, autor ponúka viacero ekvivalentov, z ktorých si používateľ slovníka môže vybrať, a dopĺňa ich o varianty a synonymné FJ, slová a slovné spojenia v snahe o čo najadekvátnejšie zachytenie významu frazémy východiskového jazyka.

Ak sledujeme ekvivalenciu frazém z pohľadu cieľového jazyka [t. j. slovenčiny] a vzťah k norme a štylistickému zaradeniu, môžeme konštatovať, že autor sa usiluje podať nielen významovo, ale aj štylisticky adekvátne frazémy, pričom vychádza zo *Slovníka slovenského jazyka* (1959–1968), *Malého frazeologického slovníka* (Smiešková, 1977) a *Slovenskej frazeológie* (Mlaček, 1977). Autor sa pri preklade usiluje podať v prípade dubletných tvarov v slovenčine obidve formy, napr. *again and again* = znova a znova [znovu a znovu], *jednostaj* (s. 14). Niekedy by nezaškodil úspornejší výklad frazém a štylistické odstupňovanie hovorových, expresívnych a bezpríznakových jednotiek, napr. *(right) off the bat*, hovor. = z voleja, hneď na mieste, bez prípravy, v momente (s. 38).

Na záver by sme chceli uviesť niektoré postrehy, ktoré vyplynuli z prvých kontaktov s recenzovaným slovníkom.

Pri anglických frazémach je potrebné dôslednejšie uvádzať morfológické a lexikálne varianty, napr. pri hesle *herring* uviesť morfológický variant *a red herring*; *red herrings* (s. 268), keďže nie všetky FJ môžu mať aj formu plurálu a naopak. To isté platí aj pre lexikálne varianty, napr. *(be) on tenterhooks* = byť ako na tŕni...; *keep (somebody) on tenterhooks* = udržiavať niekoho v napätí (s. 519), najmä ak ich autor uvádza v exemplifikácii, pričom treba zdôrazniť, že v druhom prípade ide o zmenu intencie slovesného deja.

Pri hesle *attention* čitateľovi môžu chýbať viaceré potenciálne paradigmy, ako napr. *to attract attention*, *to call attention*, *to direct attention to*, *to focus attention on*, *to merit attention*, *to occupy attention*, *to bend attention to*...

Pri viacvýznamových FJ je potrebné uviesť pri všetkých FJ ďalšie významy, porov. *(be) up to the mark* = 1. [byť] na [potrebnej] úrovni, vyhovovať sta-

čiť; 2. *not to be (quite) up to the mark* (negatívna transformácia, pričom tu by mal byť uvedený ďalší význam — tešiť sa dobrému zdraviu).

Autor si uvedomuje, že slovník tohto rozsahu nemôže vyčerpať veľké množstvo FJ typických pre súčasný anglický jazyk. Možno povedať, že slovník je dobrým a vydareným pokusom o pretlmočenie azda najproblematickejších jazykových jednotiek. O celkovej praktickej hodnote slovníka so bude dať povedať viac po jeho overení praxou viacerých používateľov, z čoho zaiste vyplynie aj hlbšia konfrontácia obidvoch jazykov a patričné ocenenie záslužnej a priekopníckej práce autora.

Mária Užáková

Dve vydania dejín umenia pre stredné odborné učilištia

(THIRY, K.: *Dejiny umenia pre stredné odborné učilištia a stredné školy pre pracujúcich*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1. vyd. 1981. 236 s.; 2. vyd. 1983. 240 s.)

V Slovenskom pedagogickom nakladateľstve vyšla už v dvoch vydaniach graficky veľmi pôsobivá učebnica dejín umenia ako učebná pomôcka pre žiakov niektorých odborov stredných odborných učilišť a stredných škôl pre pracujúcich (ide o študijné a učebné odbory kníhkupec, predavač so zameraním na kníhkupectvo, aranžér, prevádzka obchodu so zameraním na propagáciu a pod.). Učebnica rozdelená do štyroch častí podáva najzákladnejšie informácie o historicko-spoločenskej funkcii umenia, stručný historický prehľad umenia, informácie o umení v socialistickej spoločnosti a napokon o vplyve umenia na propagačnú tvorbu a na aranžovanie. V tomto príspevku chceme venovať pozornosť niektorým znakom autorovho štýlu, niektorým jazykovým javom a porovnaniu prvého a druhého vydania z hľadiska redakčného spracovania rukopisu.

Autor v učebnici uplatnil zväčša osobitý výkladový štýl, ktorý možno charakterizovať heslovitosťou, používaním jednoduchých súvetí, často krátkymi jednoduchými vetami. Na ilustráciu uvádzame odsek zo s. 8—9: *Skutočné umenie je neodmysliteľné od poznania skutočnosti. Oblasť ľudského poznania stále rastie. Súvisí s rozvojom výrobných síl. Umenie je formou poznania skutočnosti. Svet a jeho zákonitosti môžeme poznať vedeckými metódami. Poznanie si overujeme v praxi. Umenie je odrazom danej skutočnosti. Pohnútky k umeleckej tvorbe pramenia v materiálnom živote spoločnosti, v spoločenskom bytí a v spoločenskom boji. Umenie odráža zložitý proces, ktorý sa odohráva v spoločnosti. — V celom odseku je spolu deväť viet, z ktorých iba jedna je jednoduchým súvetím a jedna viacej rozvitá jednoduchá veta. Takýchto príkladov by sme mohli uviesť z posudzovanej učebnice veľa. Dosiachnutá jednoduchosť hraničí až s primitívnosťou, podceňovaním adresáta a potláča v ňom rozvíjanie štylistickej zručnosti. Zložené súvetia s bohatou*

vetnou stavbou sú v texte učebnice skôr výnimkou, napr.: *Všimame si aj obsah umeleckého diela — ako sa umelec vysporiadal (!) s výtvarným problémom, ako vyriešil úlohu zodpovedajúcu kritériám svojej doby, čo vo svojom diele vyjadril, akú funkciu dielo plní pre spoločnosť, pre ktorú bolo určené, v čom je umelecký zážitok a účinnok diela a aké idey svojím dielom širil, v čom je angažovanosť jeho tvorby* [11].

Skratkovitosťou, tézovitosťou až heslovitosťou sa vyznačujú mnohé výklady v učebnici, napr.:

Sochárstvo úzko súviselo s náboženstvom v spojení s architektúrou. Sochári vytvárali sochy vládcov často v nadživotnej veľkosti z najtvrdšieho materiálu v strnulom postoji. Najčastejšie sochy sú:

— *sfinxy — ležiace telo leva s ľudskou hlavou, symbolizovali silu spojenú s rozumom,*

— *kolosy — sochy sediacich kráľov v nadživotnej veľkosti,*

— *drobné plastiky — zobrazujúce služobníkov pri práci.*

Pri úsilí o heslovitosť, skratkovitosť vyjadrenia sa tu často zabúda na riešenie syntaktickej stavby textu, ako to vidieť aj z predchádzajúcej ukážky. Tým vznikal syntakticky veľmi nesúrodý text, čo pri vnímaní pôsobí rušivo [porov. napr. na s. 38, 78, 84, 104, 106 atď.].

Úsilíu po skratkovitosti vyjadrenia podliehali aj nadpisy drobných (polstranových, štvrtstranových i kratších) kapitoliek, ktoré, hoci graficky vždy oddelené, raz sú syntakticky samostatné, inokedy sú súčasťou prvej vety. Na ilustráciu príklad zo s. 33:

Architektúra

Egyptania stavali mohutné stavby len v spojitosti s náboženským životom. (...)

Sochárstvo

Úzko súviselo s náboženstvom v spojení s architektúrou. (...)

Takýto nejednotný spôsob uvádzania nadpisu pôsobí na čitateľa rušivo.

Neprehľadné sú aj niektoré texty pod obrázkami, najmä ak sa na tej istej strane uvádza viacej ilustrácií [porov. napr. texty pod ilustráciami na s. 66, 74, 97 atď.]. Pri jednotlivých význačných osobnostiach výtvarného umenia nám chýba, že sa neuvádzajú nijaké časové údaje [roky narodenia a smrti alebo aspoň storočie], a tak používatelia učebnice si nevedia začleniť jednotlivé osobnosti do príslušného obdobia a nedozvedia sa ani, či napr. Michelangelo žil v 14. alebo v 16. storočí a pod.

Z naznačeného aj z ukážok, ktoré sme uviedli, vyplýva záver, že sa výstavbe textu učebnice mala venovať väčšia pozornosť, lebo zvolený spôsob výstavby textu nie je pre učebnicovú literatúru primeraný. Väčšia pozornosť sa mala venovať aj syntaktickej stavbe jednotlivých viet a súvetí, lebo nedostatky v tejto oblasti negatívne pôsobia na kultúru vyjadrovania žiakov.

Pri príprave druhého vydania učebnice sa niektoré tlačové, ale aj pravopisné, morfológické, syntaktické a štylistické chyby, ktoré boli v prvom vydaní, odstránili. Redakcia si teda uvedomila nie najstarostlivejšiu prípravu rukopisu prvého vydania. Uvedieme niekoľko príkladov: 1. vyd., s. 13: *Pôvod názvu je z francúzštiny „genre“ čo znamená žáner, druh alebo rod.* 2. vyd., s. 14: *Pôvod názvu je z francúzskeho „genre“ čo znamená žáner, druh alebo*

rod. 1. vyd., s. 33: *Verili v posmrtný život, že mřtvi žili i po smrti, preto im dávali do hrobu všetko, čo potrebovali.* 2. vyd., s. 32: *Verili v posmrtný život, preto mřtvym dávali do hrobu všetko, čo potrebovali.* 1. vyd., s. 68: *...cisár Konštantín Milánskym ediktom roku 313 prehlásil kresťanstvo za štátne náboženstvo...* 2. vyd., s. 68: *...roku 313 vyhlásil kresťanstvo za štátne náboženstvo.* 1. vyd., s. 132: *Svetovú úroveň dosiahol mišenský porcelán.* 2. vyd., s. 134: *Svetovú úroveň dosiahol meissenský porcelán...* 1. vyd., s. 134: *Renesancia zasiahla aj naše zeme.* 2. vyd., s. 114: *Renesancia zasiahla aj naše krajiny.* V 2. vydaní sa doplnili aj niektoré vecné údaje a spresnili štylizácie.

Napriek tomu, že sa pri príprave druhého vydania učebnice s textom pracovalo, že sa niektoré chyby odstránili, zostalo v druhom vydaní ešte dost chýb, ktoré ušlī pozornosti redakcie. Z lexikálnej roviny je to napríklad sloveso *vysporiadať sa* (ako sa umelec vysporiadal s výtvarným problémom, 1. aj 2. vyd. s. 11), ktoré bolo treba nahradiť slovesom *vyrovnať sa*; podstatné meno *pohrebište*, v pluráli *pohrebištia* (1. aj 2. vyd. s. 68 — správ. *pohrebiská*). Z morfolologickej roviny je to tvar *sĺpu* [s. 41], *driek sĺpu* popri správnom *driek sĺpa* [s. 48], tvar genitívu *Jána Evangelistu Purkyně* (1. aj 2. vyd. s. 163 — správ. *Jana Evangelistu Purkyňu*). Zo syntaktickej roviny upozorňujeme na tvar *prvý* namiesto *prvá* vo vyjadrení *...prvý český romantický sochár a prvý z veľkých postáv* — v tomto vyjadrení sa radová číslovka musí v rode zhodovať so substantívom *postava*, teda *prvá z veľkých postáv*. Z pravopisných chýb upozorňujeme na písanie mena *Dobroljubov* [s. 8 a 9], ktoré má v slovenčine správnu podobu *Dobroljubov*.

Z povedaného vyplýva, že pri príprave druhého vydania učebnice sa žiadala ešte väčšia pozornosť, aby sa v ňom neopakovali chyby z prvého vydania. Keďže sa tak nestalo v plnej miere a nie všetky chyby sa pri príprave druhého vydania odstránili, neostáva iné ako veriť, že v ďalších vydaniach sa naznačené, ale aj na tomto mieste neuvedené chyby odstránia. Podľa nášho názoru by však bolo potrebné zamyslieť sa predovšetkým nad zvoleným spôsobom výstavby textu a čosi urobiť v prospech celkovej lepšej textovej úrovne učebnice.

Matej Považaj

SPYTOVALI STE SA

Vagón a vozeň. — J. Juhár, Vagónka Poprad: „V jednom článku uverejnenom v jazykovej rubrike Nedeľnej Pravdy, v ktorom sa písalo o dopravnej terminológii, používa autor v súvislosti s nákladnou dopravou termín *vagón*. Náš podnik vyrába nákladné vozne, a preto nás zaujíma, ako máme naše výrobky pomenovať. Termíny *nákladný vozeň* — *vagón* bývali často predmetom sporu. Odborová norma 28 0001 *Názvoslovie železničných koľajových vozidiel* ustalauje termín *nákladný vozeň*.“

Termíny *vozeň*, *vagón* sa pokladajú za rovnoznačné [porov. A. Petrovský: *Slovník železnižnej prepravnej prevádzky*, 1969; tenže: *Dopravný slovník*, 1983]. Ako sa ukazuje z abecedného registra prvého slovníka, frekvencia termínu *vo-*

zeň vo viacslovných termínoch je nepomerne vyššia ako frekvencia termínu *vagón*. Medzi viacslovnými termínmi sa uvádza aj termín *nákladný vozeň* (nie *vagón*). So zreteľom na stav v terminologických príručkách a so zreteľom na úzus podniku *Vagónka* v odbornej technickej dokumentácii, korešpondencii ap. odporúčame aj ďalej používať termín *nákladný vozeň*. Poznnamenávame, že zo synonymného vzťahu termínov *vozeň* — *vagón* nijako nevyplýva, že obidva termíny automaticky vstupujú do všetkých viacslovných termínov. Rozhoduje tu normovanosť konkrétneho viacslovného termínu.

Ivan Masár

Nástenná taška či závesné vrecká? — M. J. z Bratislavy nám napísala: „Vo viacerých predajniach suvenírov som si všimla výrobok z plastu alebo látky či koženky, ktorý býva obyčajne zavesený na stene a slúži na uloženie toaletných a iných drobných predmetov. Zaujímala by ma názov tohto výrobku.“

Pomenovanie výrobku, na ktorý sa naša čitateľka pýta, naozaj nie je v praxi ani jednotné, ani ustálené. Tento výrobok, ktorý tvarom pripomína našité vrecká, poznajú spotrebiteľia raz ako *nástennú tašku*, inokedy ako *závesné vrecká*.

Obidve pomenovania — *nástenná taška* i *závesné vrecká* — sú z jazykovej stránky utvorené dobre. Popri nich jestvujú aj predložkové spojenia *taška na stenu*, resp. *vrecká na zavesenie*. To značí, že raz je ich základom slovo *taška*, v druhom prípade slovo *vrecko* (*vrecká*). Obidve slová — *taška* i *vrecko* — sú tu významovo priliehavé, lebo označujú veci určené na odkladanie rozličných, obyčajne drobnejších predmetov. Keďže však v danom prípade ide o tašku, prípadne o vrecká s celkom špeciálnym určením, treba tieto slová bližšie špecifikovať. Preto sú súčasťou týchto názvov aj slová *nástenný* a *závesný*. Ich výber závisí od toho, čím je pomenovanie motivované. Slovo *nástenný* s významom „určený na stenu, pripevňovaný na stenu“ je súčasťou viacerých dvojslovných názvov, napr. *nástenné noviny*, *nástenné hodiny*, *nástenný kalendár*. Všetky sú motivované miestom, na ktoré má byť výrobok pripevnený. Sem zaraďujeme aj pomenovanie *nástenná taška*.

Slovo *závesný* s významom „ktorý sa dá zavesiť, ktorý sa na niečo zavesuje“ je bežné napr. v spojeniach *závesný pluh*, *závesná lampa* a jeho výber v pomenovaní *závesné vrecká* je motivovaný spôsobom pripevnenia výrobku.

Hoci pomenovania *nástenná taška* i *závesné vrecká* majú vhodnú motiváciu, predsa by sme uprednostnili podobu *závesné vrecká*. To preto, že výrobok, do ktorého sa vkladajú rozličné toaletné potreby (hrebene, kefy a pod.), je podobný viac jednoduchému vrecku ako taške, ktorá býva zložitejšia a obyčajne sa zatvára, ale aj preto, že výrobok nemusí byť pripevnený iba na stene, ale môže byť zavesený aj na dverách, na skrini a podobne.

Katarína Hegerová

Prečo sa poznámka redaktora nášmu čitateľovi nepáčila. — I. D. z Trnavy: V rozhlasovej relácii *Roľnícka beseda* dňa 3. marca použil redaktor v rozhovore takúto poznámku: *Táto otázka sa stáva čoraz viac reálnejšia*. Táto veta sa mi akosi nepáči. Je v nej nominatív prídavného mena *reálnejšia* správny?

Veta, ktorú použil redaktor v spomínanej relácii, sa nášmu čitateľovi nepáči právom, lebo redaktor v nej porušil platnú kodifikáciu a) použitím nominatívneho tvaru adjektíva *reálnejšia*, b) dvojnásobným stupňovaním toho istého adjektíva (*viac reálnejšia*).

a) Podstatné meno v slovesno-mennom prísudku môže byť nielen v tvare nominatívu, ale aj v inštrumentáli. Neznamená to však, že tieto tvary možno ľubovoľne zamieňať. V Morfológii slovenského jazyka (Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966) sa dozvieme, v ktorých prípadoch možno použiť nominatív a kedy je vhodnejší tvar inštrumentálu: Obsahový nominatív v slovesno-mennom prísudku vyjadruje proti prísudkovému inštrumentálu trvalý, podstatný príznak, ktorý vyčerpáva podstatu kvalifikovaného predmetu (s. 156), napr. *Diamant je najtvrdší nerast*. Z druhej strany prísudkový inštrumentál vyjadruje prechodný, časovo alebo ináč aktualizovaný príznak (s. 190), napr. *Brat je členom KSČ*.

Sémantika sponového slovesa *stať sa/stávať sa* označuje, že príznak, ktorý sa ním uvádza, nie je trvalý, je časovo obmedzený, jeho existencia sa ešte len začína. Z toho vychodí, že po sponovom slovese *stať sa/stávať sa* má byť prísudkové substantívum (aj adjektívum) v tvare inštrumentálu: *stal sa váženým človekom, stáva sa zhovorčivejším, táto otázka sa stáva čoraz reálnejšou*.

b) Vlastnostné adjektíva možno stupňovať dvojakým spôsobom: 1. Tvorja sa osobitné tvary na vyjadrenie relatívneho stupňa istej vlastnosti (*vysoký: vyšší — najvyšší*). 2. Druhý a tretí stupeň adjektíva sa môže tvoriť aj opisom, a to spojením základnej podoby prídavného mena s 2. a 3. stupňom prísloviak *veľa (viac, najviac)* a *málo (menej, najmenej)*: *viac ustatý, najviac ustatý — menej odolný, najmenej odolný* (Morfológia slovenského jazyka, s. 210, 213). Druhý stupeň adjektíva *reálny* tvoríme teda osobitným tvarom *reálnejší* alebo opisom *viac reálny*.

Vo vete, na ktorú sa sputuje náš čitateľ, sú spojené, nahromadené obidva spôsoby stupňovania: je v nej osobitný tvar pre druhý stupeň adjektíva *reálny*, tvar *reálnejší*, ako aj druhý stupeň príslovky *veľa*, príslovka *viac*. Jedno stupňovanie je tu teda nadbytočné.

Nášmu čitateľovi by sa bola poznámka redaktora iste viac páčila, keby bola mala niektorú z týchto podôb: *Táto otázka sa stáva čoraz reálnejšou. Táto otázka sa stáva čoraz viac reálnou.*

Anna Rýzková

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 19, 1985, č. 9. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v okt. 1985. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava, Czechoslovakia
For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985

Cena Kčs 3,—

KUL
TURA
SLOVA